

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

Nagyné Sulyok Hedvig

MEGJEGYZÉSEK NÉHÁNY CSONGRÁD MEGYEI SZLÁV
VAGY SZLÁV EREDETŰNEK VÉLT FÖLDRAJZI NÉVRŐL

8022 d

Bölcsházdoktori értekezés

1 9 8 4

B 2508

Tartalomjegyzék

oldal

I. Bevezetés	2.
II. A dolgozat célja, a munka menete	3.
III. A vizsgált terület népiségi viszonyai a honfoglalás előtt; szláv telepek, telepítések . .	5.
A névcikkek kidolgozása	13.
IV. A nevek kronológiai áttekintése	82.
V. A földrajzi neveket alkotó szókincs; tipológiai elemzés	85.
A földrajzi nevek szerkezete	88.
/Hangtani, alaktani elemzés/	
VI. Összegezés	97.
Irodalomjegyzék	100.

"A nevek titkainak megfejtése valószínűleg mindig is érdekelni fogja az embert, attól függetlenül, hogy a föld mely részén él ... Örök ez az érdeklődés, mert örök emberi a miért keresése. De azért is, mert igen sokan tudják /.../ hogy a mai név a táj egykori életének tanúja, a táj és ember egykori kapcsolatának függvénye, hogy a név a táj egykori arculatáról, az ott lefolyt eseményekről, történésekről adhat és ad is hirt a ma embere számára."

/Lőrincze Lajos Ny^r 103:13/

I.

Földrajzi neveink szókincsünk tekintélyes részét alkotják. Szófaji hovatartozásuk szerint főnevek, tulajdonnevek - s végső soron valamilyen köznévből származnak. Vannak azonban sajátos vonásaik is - a helynév elszakadhat az őt alkotó köznevektől /vagy személynevektől/, így hangalakja eltérhet alkotó elemeitől. Megőrizhet régebbi nyelvéllapotot, nyelvjárási sajátosságot, esetleg más irányban fejlődhet, mint alkotó eleme.

A földrajzi nevek vizsgálata kezdetben nem volt önálló tudományág, az ún. segédtudományok közt tartották számon, felismerve azonban értékeit, fenn említett sajátosságait az utóbbi évtizedekben /főként a 60-as évektől/ kutatásuk nagy lendületet vett, a nyelvészetnek önálló tudományágává érett. Továbbra is segédtudománya /a szó legnemesebb értelmében/ a népiség- és településtörténetnek, sőt - olyan korszakokra vonatkozólag, amelyekről írott emlékekkel nem rendelkezünk - a helynevek /a régészeti emlékeken kívül/ az egyedüli források, amelyekből megállapíthatjuk milyen korban, milyen sorrendben, milyen nyelvű népek szálltak meg egy-egy területet, milyen lakosságot találtak ott, milyen volt a térszín egykori állapota, a növénytakaró, a terület állatvilága, a birtoklás viszonyai stb.

A földrajzi nevek kutatásának /nyelvtörténeti és történelmi tanulságain túl/ vannak azonban veszélyei is. A magyar szókincs kb. egyhatoda ismeretlen eredetű, sok szó /így személy- és helynév/ megfejtésére több fajta lehetőség is kínálkozik. Ismernünk kell a nevek régi hangalakját, a magyar /és - esetünkben-a szláv/ hangtörténetet, a koronként változó földrajzi név típusokat stb.

Igaznak kell tartanunk Kiss Lajos megállapítását: "Egyetlen etimológiai szótár vagy nevtár cikkeit sem fogadhatjuk szentirásként. Ne azt olvassuk ki belőlük, hogy valamely szót vagy nevet így vagy úgy kell etimologizálnunk, hanem azt, hogy így vagy úgy lehet" /Nyelvtudományi Értekezések 70, 20/.

Ezért a dolgozatomban a feltételes mód gyakori használatát, esetleges párhuzamok, analógiák citálását, és /nem utolsó sorban/ neves nyelvészek, történészek véleményének idézését, nézőpontjuk összevetését indokoltnak tartom, ennek ellenére a - tudomány jellegéből adódóan - véleményemtől eltérő, helyesebb etimonok is adódhatnak.

II.

A dolgozat célja, hogy megkísérelje kigyűjteni és - lehetőség szerint - magyarázni a Magyarország földrajzinév-tára II. Csongrád megye füzete és az irodalomjegyzékben felsorolt monográfiák, cikkek, tanulmányok által tartalmazott és a megyére lokalizálható szláv /vagy annak látszó, szlávból is magyarázható/ földrajzi neveket.

A dolgozat nem tekinti céljának, az összes Csongrád megyei szláv eredetű helynév vizsgálatát, ezt nagy valószínűséggel akkor lehet elvégezni, ha megjelenik az a - jelenleg ellenőrzés és szerkesztés alatt álló - monográfia, amely - folytatva a dunántúli kezdeményezéseket - közli Csongrád megye földrajzi neveinek teljesebb gyűjteményét és bő adattárral rendelkezik.

A nevek egy része közismert, más részük csak egy-egy faluban vagy már csak idősek körében él, illetve a Ma-

ros és a Tisza szabályozása után a földfelszín és a művelési viszonyok megváltozásával kihaltnak tekinthető. Ha a részletes Csongrád megyei térképen nem található /Magyarország földrajzinév-tára II, Csongrád megye, Bp. 1979/, akkor a név után közlöm a forrás helyét, ahol még utalás történik rá; kihalt helynevet az előtte álló + fog jelölni.

A névcikkek kidolgozásakor közlöm az illető földrajzi név első előfordulását /ha van-a név hangalakjának fejlődése szempontjából fontos - további említéseit is/, lokalizálását, a valószínű származtatást, az esetleges párhuzamokat, illetve a helynévadás lehetséges indítékát, módját. Az egyes nevek tárgyalásakor igyekszem rövid történeti, hangtani magyarázatot is adni; általánosabb hangtani /esetleg alaktani/, valamint tipológiai jellemzést a dolgozat utolsó fejezetében kísérelek meg nyújtani.

Már Inczeffi utal arra, hogy a területünkön előforduló szláv neveknek két nagy csoportja különböztethető meg; egy részük szláv személynévből származik, mások szláv köznévi eredetűnek /vö. Csongrád megye nyugati részének régi földrajzi nevei 1960, 49-50/.

Inczeffi nyomán a szláv eredetű helyneveket én is szélesen értelmezem, ide sorolom tehát a szláv személynévből alakult /de magyar helynévadási módot tükröző/ Csany, Dorozsma típusú, valamint az e vidéken - szűkebb területeken ismert és értett - jövevényszavakból keletkezett neveket /vö. Porond; Budzsák, Livada/.

Az utóbbi esetben /s ez főként kisebb területi egységek, dülők, rétek stb. elnevezésével kapcsolatos/ olykor nem könnyű eldönteni, vajon valódi földrajzi névvel /földrajzi tárgy egyedi nevével/ vagy köznyelvi meg-

nevezéssel állunk szemben. Amennyiben pl. a Tiszának csak egyik homokpadját hívják Porondnak, a többi más elnevezéssel bir, akkor ezt nem közszónak, hanem földrajzi névnek veszem, ugyanigy járok el, ha a Livada egy bizonyos vizjárta rétet jelent és nem általában minden rétet Szőregen.

III.

A vizsgált terület népiségi viszonyai a honfoglalás előtt; szláv telepek, telepítések

Csongrád vármegye területe a középkor folyamán nem volt állandó /más volt pl. a Hódoltság előtt és után/, bizonyos települések tartozhattak időnként a szomszéd vármegyékhez /Külső-Szolnok, Bács, Békés, Csanád stb. vö. Zsilinszky 82/. Az Árpád-korban a megye a Tisza két oldalán terült el, nagyjából a Körös- és Maros-torkolat közötti vidéken /vö. Györffy 1966, 881/.

Dolgozatomban a jelenlegi megyehatárt veszem figyelembe /csak az összehasonlítás kedvéért térek ki e területeken kívül eső helynevek vizsgálatára/, ezért előfordul, hogy olyan nevet is vizsgállok, amely a régi közigazgatás szerint Csanád vagy Torontál vármegyéhez tartozott.

"Vajon milyen uralmi viszonyokat találtak a Kárpát-medence keleti felén azok a magyar törzsek, akik 892-893-ban megvetették itt a lábukat? Bizonyyal éltek avar töredékek e területen, hiszen Regino említést tesz arról, hogy a hon-

foglaló magyarok a pannonok és az avarok pusztaságait kóborolták be. /.../

Erdély déli része nagy valószínűség szerint a dunai bolgárrok államának peremvidékét képezte, s laza függéssel a bolgár államisághoz kapcsolódott. /.../ Az erdélyi és talán a Dél-Erdélytől nyugatra fekvő területek Krum kán IX. század eleji hódításai eredményeképpen jutottak a dunai bolgár állam fennhatósága alá" /Kristó 1980, 160/. A magyar honfoglalás előtti bolgár jelenlétről a legrégebb Naum-legenda is megemlékezik /Kristó-H. Tóth 1977, 13/. A IX. századi Alföld uralmi viszonyainak, etnikai képének megvilágításához Kristó újabb kutatásai nyújtanak támpontot /vö. 1983 Diss. Slav./. A régészek /vö. Bálint Csanád Tiszatáj, 1976/10/ - ismerve a IX. századi aldunai és /kisebb mértékben/ az erdélyi bolgár leletanyagot - azt állapítják meg, hogy a hozzájuk hasonló típusú leletek Magyarország /kielégítően feltárt/ területein teljesen hiányoznak, ezért valószínűtlennek tartják a bolgárok jelentősebb alföldi betelepülését e században. Kristó azonban - Melich és Kniezsa óvatos megállapításait pontosítani törekedvén - a csak szláv /legfeljebb latin megfelelővel rendelkező/ helynevek /Csongrád, Zimony stb./ segítségével kimutatta, hogy e /magyar elnevezéssel nem bíró/ helynevek "...minden bizonyítással a honfoglaló magyarok által már itt talált elnevezések voltak, amelyeket a magyarok átvettek..." A várak /Belgrád, Csongrád/ környékén a "...Nándor földrajzi nevek utalhatnak bolgár jelenlétre /uo. 30-31/.

A IX. századi Dél-Alföldön élhettek továbbá morvák, legalábbis erre lehet következtetni Konsztantinosz Porfürogennétosz művéből /A birodalom kormányzása 40. fejezet/, valamint az ún. Bajor Geográfus e század elején keletkezett leírásából /vö. Kristó 1980, 160-166.o./.

[Nagymorávia fekvéséről újabban Püspöki Nagy Péter ír, s megállapítja, hogy Nagymorávia kb. a Dráva-Száva között, Szirmium vidékén, délen a szerbiai Morava folyóig, északon a Tisza

torkolata közelében az egykori Bács, Bodrog és Csongrád megyék területén feküdt /vö. 62. o./, s a bolgár fennhatóság alól a IX. század elején elszakadó /s 818-ban a Frank Birodalom védelme alá helyezkedő/ bolgárszláv törzsek, az obodriták, a Margus /Morava/ és Timok menti szlávok /timocsánok/ egyesüléséből alakult 833 táján. Fejedelmei Mojmir, Raszti-szláv és a magyar krónikák Szvatoplukja. Anonymus e terület népét és nevét /amely 896-ban behódolt a magyaroknak/ a Tisza-Körös vidéki Marót illetve unokája Ménmarót nevében őrzi meg /vö. 80. o./.

"Moravia bukása és a honfoglaló magyarok" c. tanulmányában Senga Toru /Századok 1983/2. 342./ így vélekedik a kérdésről: "Valószínűnek látszik /.../, hogy mielőtt Szvatopluknak 871-ben sikerült egyesítenie a saját és Raszti-szláv fejedelemségét, ő Raszti-szlávval egyidőben valahol a Duna-Tisza-közén uralkodott a szétszórtan élő déli és nyugati szlávok, valamint az avarok leszármazottai fölött, akik főleg pogányok voltak. Ezt a fejedelemséget Konstantinos Porphyrogenetos megalé Morabiának nevezi..."]

Az eredeti települési viszonyok itt a korai adatok gyér volta és a XIV-XV. századi nagyarányú telepítések miatt talán minden más vidéknél homályosabbak.

Knieszsa a Magyarország népei a XI. században c. művében így ír /422.o/: "A Nagyalföldnek /eddig/ tárgyalt peremi részein kívül ... csupán a Tisza és a Duna partján van határozott nyoma számbavehető szláv lakosságnak.

Ami a Tisza partját illeti a Bodrog torkolatától lefelé Titelig csak két ponton találunk két-három szláv földrajzi névből álló csoportot: Dorogma környéke a Tisza mindkét oldalán, és Csongrád-Csany-Szentes mellett szintén

a Tisza mindkét oldalán. Egy-egy /kétségtelen/ magányos helynév még Szolnok mellett /Szanda/ és Szegedtől D-re /Kanizsa/, valamint Nagybecskerek vidékén mutatható ki. Ezeken a pontokon kívül biztos szláv nyomokat igazolni nem tudunk."

Ezzel a megállapítással vitatkozni látszik a "Magyarország története" /Bp. 1967, I, 22./ c. könyv, mely ezt írja:

"Éltek szlávok /részben avarokkal keveredve/ a Tiszántúlon is. Ezek később beolvadtak a magyarságba, amint a békéscsabai leletek mutatják.

De Csongrád még 1075-ben is eredeti szláv formájában /Cernigrad/ szerepel. Ebben a későbbi megyében a magyar törzsi helynevek csekély volta is sűrűbb szláv lakosságot enged feltételezni."

A vizsgált területen a honfoglalás korában tehát van nyoma szláv lakosságnak, s településtörténetileg valószínűnek látszik, hogy déli szláv jellegű nyelvet beszélhettek.

E korszakhoz kapcsolódhatnak a vidék nevei közül pl. Kanizsa, Zombor, Csongrád, Velnök.

A Dél-Alföld azonban földrajzi helyzete - és királyaink politikája révén - szinte állandó /többé-kevésbé intenzív/ kapcsolatban volt a délszlávok lakta területtel; már a honfoglalás után a Balkánon kalandozó magyarok hozhattak magukkal hadifoglyokat, rabszolgákat /Kristó 1980, 299-308/.

A X. századi balkáni kalandozások /927; 934; 959-969/ és a marosvidéki görög szertartású térítések /954/ után I. István politikája következtében is érheti a vidéket délszláv hatás /vö. Hóman-Szekfü 1935, I, 660/.

István rokoni kapcsolatban van Sámuel cárral, de már 1003/4-ben hadjáratot indít ellene, s valószínűleg vissza-

tért hűgának alapítja a veszprémi görög szertartású apáca-kolostort.

/A Marosvidéken is több görög rítusú kolostor jön létre, vö. Juhász Kálmán: Hajdani monostorok a csanádi egyházme-gyében, Bp. 1926; sőt Ioannész Szkülitész bizánci törté-netiró arról értesít behnünket, hogy "...Gülasz /Gyula/ is fölkeresi a császárvárost... s megkeresztelkedik... Magával vitt haza egy Hierotheosz nevű, jámborságáról ismert szerze-test, akit Theophülaktosz Turkia püspökévé szentelt" /Dimit-riosz Hadzisz-Kapitánffy István 744/; a X. századi Magyaror-szág tehát előbb kerül kapcsolatba a keleti, mint a nyugati rítusú kereszténységgel./

Figyelemre méltó továbbá, hogy: "A csanádi püspök-ség területén ... nagy számban éltek bogumil eretnekek is, akik azt követően, hogy 1018-1019-ben egész Bulgária bizán-ci fennhatóság alá került, tömegesen hagyták el bulgáriai lakóhelyüket, s Ajtony szállásterületén leltek otthonra. E jobbára szláv etnikumú népelemek a keleti egyházhoz tartozó ortodox keresztények voltak..." - írja Kristó /1981/a 15/.
A kérdéssel behatóan foglalkozik Szegfű László 1968./

A XI. században /1071, 1072/ egymást követik a balkáni had-járatok, ugyanakkor az első dél-alföldi telepítések is a XI. századhoz kapcsolhatók. /Területünkön nyomát a Lándor, Nán-dortó helynevek őrzik./

A XI. század utolsó évtizedeire tehető Szlavónia birtokba vétele, a XII. sz. elejére Horvátország függőség-be vonása, s a dinasztikus kapcsolatok következtében /Ilona, II. Béla felesége/, a királyné kíséretében rác /szerb/ be-települőkről tudunk /vö. Melich A honfoglaláskori Magyaror-szág, Bp. 1929. 168/. A XII. században - s különösen III. Béla uralkodása alatt - felélénkülnek a bizánci kapcsola-tok /Kristó-Makk 1981/, azonban a XII. század végén Magyar-ország és Bizánc /a bolgár állam helyreállításával/ meg-

szűnt határosnak lenni. III. Béla fia - Imre - a XIII. század hajnalán Szerbia /1201/ és Bulgária /1202/ ellen is hadjáratot indít, s ez évben a Szerbia királya címet is felveszi, ez azonban - akárcsak a Raszisztzláv /IV. Béla veje, macsói bán/ által 1255-ben felvett rex Bulgariae cím - a pusztá jogigényen túl reális hatalmat nem jelent, pusztán ürügyül szolgál a magyar királynak ezen országok ügyeibe való beavatkozásához /Kristó 1981/b, 30; 133-134/. Nagyobb arányú bevándorlásról csak a XIV. XV. századtól van adatunk /bár Melich - Honf. 172 - valószínűnek tartja, hogy gyéresebb szerb bevándorlások a XII-XIV. században is voltak/. A XIV. században Kisázsziából előnyomulnak az oszmán törökök, a belviszály dúlta Bizánc nem tudja megakadályozni terjeszkedésüket; Zsigmond alatt megindul a szerbek betelepülése. Csongrád megyébe közben - a tatárjárás után pusztán maradt területekre - kunok települnek.

Az 1400-as 1420-as években - a Csongráddal határos - Torontálban feltűnő szerbekkel még színesebbé vált a Dél-Alföld etnikai képe.

Brankovics György szerb fejedelem is telepített szerb parasztokat Csongrád megyei falvaiba; Hunyadi Jánosnak 1455-ben Hódmezővásárhelyen szerb jobbágysai is voltak. 1465-ben pedig Brankovics Vuk vezetése alatt költöztek szerbek Bács-Bodrog és Csongrád megyébe /Zsilinszky i.m. 75-76/.

/1541 után a török irreguláris csapatok nagy része rác; kb. 1560-tól - és a következő 120 évben - pl. a szegedi Palánkot /a törökökön kívül/ nagyrészt délszlávok lakják./

Tömeges bevándorlásuk - metropolitájuk vezetésével - 1690 körül több nagy hullámban zajlott le, ezt a XVIII. sz. első évtizedeiben további szórványos beköltözés követte /H.Balázs-Makkai: Magyarország története II, 1972, 397/.

/A XVII-XVIII. századi bolgár telepesek nem hatoltak fel Csongrád megyéig, Vinga, Óbesenyő/Torontál vm./, valamint Észak-

Erdélyben Alvinc, Déva környékén telepedtek le - vö. Melich 1929, 177./

A XVII. század végétől a túlnépesedett, kevés termőfölddel biró Felvidékről megindul a szlovák betelepedés az Alföld törökdúlta, ritkán lakott részeire. E betelepedés részben szervezett volt; a bécsi udvar nagy kölcsönökkel segítette pl. Schlik Lipót tábornok és Harruckern János telepítéseit, akik békési és csongrádi birtokaikon a hiányzó munkáskezeket akarták e nincstelen szlovákokkal pótolni /vö. Vigh 1946, 544/. Nemcsak telepítésről beszélhetünk azonban, jelentős volt azoknak a száma is, akik - otthagya a sovány, köves földecskéket önszántukból szökdöstek át először Pest megyébe és a vele határos Nógrádba, majd innen délebbre, általában Békésbe /XVIII. század eleje/. Ezek a - jobbára - szökött jobbágyok - hogy ne találják meg őket földesuraik - nevüket többször megváltoztatták, általában a legutolsó állomáshelyükről vevén új családnévüket. Az új földesúr sem bolygatta honnan jöttek, érdeke volt ugyanis, hogy maradjanak. Így aztán pontos eredetük homályba is vész, egy-egy stációnevet árul el csak legtöbbször a családnév /Czinkóczki < Cinkotai, Zsilinszki < Zsolnai, Oravec < Árva megyei, Lipták < Liptó vármegyéből való, Szedmo - bradszki < Erdélyi stb/. Sonkoly Pál /1970, 40-46/ így ír erről: "... a csabai szlovákok ősei zömmel a középszlovák nyelvjárás déli területeiről vándoroltak hozzánk, Hont, Nógrád, Bars, Pest, majd később Zólyom és Nyitra megyékből..."

A szlovákság zöme 1718-1730 körül jött a Dél-Alföldre. A bevándorlás ezután sem szűnik meg, ám veszt intenzitásából, sporadikusabb lesz, nem ritkán belső migrációvá válik. Így például a békésiek szivárognak át Csongrádba /immár ki tudja hányadik állomásként/, sőt tudatos belső mozgatus is előfordul, Pitvarost 1816-ban a nagylaki szlovák zsellérek telepítették, akik előzőleg Tótkomlósról, Gömör, Zólyom, Nógrád és Liptó megyékből költöztek Nagylakra /vö. Bernula Mihály Pitvaros rövid története/.

A királyi kamara még a múlt század 40-es éveiben is telepít /az 1843 táján alapított Alberti-ba és Ambrózfalvá-ra hozat telepeseket/ - sőt, a /szórványos/ bevándorlás csak az első világháború körül ér véget.

//E falvak helyneveinek gyűjtése megtörtént, ellenőrzésük most folyik. Juhász Antal szivessége folytán volt alkalmam bepillantást nyerni Csanádalberti földrajzi nevei közé, melyek gyűjtését Dégi György tanár végezte. Gyakori köztük a szláv csn. + tanya vagy dülő alkotta típus, és akad néhány, pl. Docirkevnejzemi /a 4. dülő, egyházi birtok/, mely a do-
[-ba, -be + gen.] + cirkevnej [von. mn. gen. fem.] + zemi
az 'egyházi földre' alak főnevesülése; Pirohár /ll. dülő,
fordítása tán 'derelyés' lehetne/ önálló képzés.//

A csongrádi szláv helyneveknek tehát legalább két
- kor szempontjából - jól elkülöníthető rétege van, a hon-
foglalás- és kora Árpád-kori, valamint a betelepülések ide-
jéből származó csoport.

Korukat pontosan körülhatárolni - mint már említettem -
alig lehetséges, legfeljebb az első említésük évszáma /és
a későbbi rétegnél hangalakjuk/ nyújt tájékoztatást.

Ardics

Makóhoz tartozó belterületi településrész. Első előfordulása: 1787 /vü. Inczeffi 1970, 119, 148/.

Személynévi eredetű; ismeretlen alapszóból - ič képzővel alkotott családnév. /Alapszóként talán az Ardó <erdőbővő jöhetne számításba, a helynév gyakori ÉK Magyarországon./ Inczeffi szerint a család kisorosz eredetű lehet, ugyanis 1740 körül /fél évszázaddal a török kiűzése után/ a pusztán maradt makai területekre kisorosz /rutén/ lakosságot telepítettek a régi Észak-Magyarországról és a Felvidékről. /A lakosság oroszoknak nevezte őket, iskolájukat orosz iskolának, temetőjüket orosz temetőnek hívta./

Az Ardics családnévről nem került elő adat, az -ič végződés azonban délszláv /szerbhorvát/ eredeztetést is megenged.

Az illető terület szőlőhegy volt, a tulajdonosról nevezték el.

Az eredetileg - rövidüléssel keletkezett - egytagú név differenciáció útján tovább bővült: Ardicshegy, Ardics-szőlő.

+ Balaton

Időszakos vízjárta mélyfekvésű terület volt a Maty északi nyúlványa és a Fehértó DNY-i csúcsa között /vö. Inczeffi 1960, 71/. A "Mappa Specialis Agrorum Superioris civita Szegediensis Anni 1778" nevű térkép még ismeri, mocsárnak jelöli, amelyet a "Balaton ere" táplál, s a körülötte fekvő terület a "Balaton Szék". A név már alig ismert, a Maty és a Fehértó szabályozása miatt a vizrajzi viszonyok megváltozása következtében eltűnt a mocsár is. A név köznévi /pontosabban melléknévi/ eredetű; blato > blatón > Balatin > Balaton 'sáros' himnemű alakja /az előre ható asszimilációra vö. Bárczi-Benkő-Berrár 160/.

Melich A honfoglaláskori Magyarország c. művében /388./ foglalkozik a dunántúli Balaton nevének kialakulásával, és ott felteszi, hogy a himnemű melléknévi alak egy himnemű 'jezer - tó' jelzője lehetett; a 'jezero'-nak ugyanis több szláv nyelvben van himnemű változata is /pl. ó-egyh. szláv 'jezerъ', szlovén 'jêzer', orosz nyelvjárás: 'ózerъ' uo./.

Elképzelhetőnek tartom, hogy a 'blatón' esetleg más himnemű főnév jelzője volt /potok?/ - amennyiben így van szintén régi X-XI. századi alakulat /a dunántúli Balaton első említése 1055; a tihanyi bencés apátság alapítólevelében "bolatin" alakban fordul elő; vö. Bárczi 1951, 13/.

Mivel a Szeged környéki Balaton-nak középkori említését nem ismerjük az is elképzelhető, hogy az elnevezés névátvitelen alapul.

Azonban a hely sáros, mocsaras volta miatt önálló elnevezésre is gondolhatunk, hisz ez a földrajzi név viszonylag gyakori /vö. Šmilauer: Příručka slovenské topo-

nomastiky, 41.; Miklosich: PON. 225. 259/; egy 1295-ben kelt oklevél Békés megyében is említi "Balatun" nevű rétet /Kristó 1981/a, 40/.

Hasonló névadási indítékkal, /és szintén előre ható asszimilációval/ keletkezhetett Balatán - jelenleg is élő földrajzi név Nagylaktól kissé ÉK-re az Élőviz-csatorna és a Kövegycsatorna által közrefogott területen.

Balotai-csatorna

Öttömös és Ruzsa között húzódik.

Az elnevezés másodlagos, vö. Balota Bács-Kiskun megyében, Balotaszálláson.

A név könnyű etimológiát kínálna /<^xbolto/, de a Balota kb. 140 m magas domb, azt 'mocsár'-nak nem nevezhetik.

Zsilinszky /i.m. 68-69./ utal arra, hogy Balotaszállás eredetileg Baltaszállás volt, és 1436-ban kunok birtokolták.

/A közvetlen környékén is több kun eredetű földrajzi név van, pl. Tajó, Kömpöc stb./

A 'Balta' elterjedt kun /illetve törökös/ személynév volt, vö. Bérbaltavár; Deliblat-i mocsarak /Kiss Lajos 1980, 103. 176/.

A név az Etimológiai Szótár szerint /1967, I, 233./ 1423-ban fordul elő először: "Layos filii Baltha".

A Balota földrajzi név a balta >^xbaláta > balota fejlődésen mehetett keresztül /az a-á > o-a elhasonulásra vö. Bárczi-Benkő Berrár 162/; s talán hatott rá a XVIII. században Bács megyébe beköltözött szerbek ajkán élő 'blato-mocsár' szó hangalakja /mint ahogy hatott a Delibalta > Deliblato földrajzi névre is/.

Ismerünk más 'Balota' alakú földrajzi nevet is, egy patakot hívnak így Temes megyében /Milleker 158/, ez valóban visszavezethető a 'blato' köznévre.

Biberés

Dülő Marosleletől Északra.

Első említése 1735-höz köthető /Inczefi 1970, 152/.

A név feltehető eredete szh. biber 'paprika' /Knieszsa SzlJsz. 1955, I, 91/ + s képző.

Inczefi azt tartja róla, hogy a 'bibere' a paprika e vidéken ismert, szerbből származó régebbi, de legalábbis párhuzamos neve, a "Biberés területének háts részén termelheték régebben, valamikor a XVIII. század első negyedében az első adatolt paprikát" /Inczefi uo./.

Ezzel szemben Knieszsa a szó köznévi előfordulására csak 1826-ból tud példát hozni, bíber változatára 1882-ből - mindkettőt Baranyából, A későbbi közszói előfordulás nem zárja ki Inczefi etimonját - előfordul ugyanis, hogy némely szavunk előbb bukken fel földrajzi névként, mint köznévként - az viszont, hogy az adatok Baranyához kötöttek elgondolkodtató. A szót Bálint Sándor Szegedi Szótára sem ismeri.

A Magyar Nyelv történeti-etimológiai szótára /1967, I, 293./ ezt írja: "A földrajzi névi -s képzős származék képző előtti magánhangzójának több adatban is mutatkozó hosszúsága hangtani vagy analógiás magyarázatra vár, mivel az alapszó 'bibere' alakváltozata nem mutatható ki, s a szóvégi e-nek, mint "járu-lékhang"-nak a feltevése elfogadhatatlan."

Reuter Camillo /Nyr. 99:480/ - feltételelesen - a Csongrád megyéből közölt 'piper' = 'vöcsök' madárnévből származtatja, s felhívja a figyelmet a név környezetére: Kárászos rét, Ludas sik, Gencs sik /'gencs' a tápaiak és a környékeliek ajkán 'üstökösgém'/. Lőrincze /MNY. 64: 47-49/ szintén azon a véleményen van, hogy - bár a bíber szót Dunántúlon és /Pénávin Olgára hivatkozva/ a szlavóniai Kórógyon is ismerik 'paprika' jelentésben - a földrajzi név nem származhat a 'biber'

szóból, elveti továbbá egy esetleges 'bobr~~u~~hód' jelentésű szóból, vagy családnévből történő származtatását is.

Szeremleinél is előfordul a név /i.m. 77./, de kissé más alakban: "... a lelei határban levő Kárászos, Bizerés és Ködmönös lapályokon..."

A terület eredetileg semlyékes, gyékénnyel benőtt, erekkel átszótt /vö. "Biberéserei" Inczeffi uo./ - a talajára utalva érdekes feltevést kockáztat meg Péter László /Nyr. 96: 230-1/: a régebbi időkben a környéken nagyon várták a "biberás embör"-t aki tulajdonképpen "hátságpatikáros" volt. Ha a 'biberás' szónak köze van a 'biber~~u~~bibere' szóhoz, akkor talán a paprika gyógynövényi használatára utal, ugyanezen okból /ti. hogy biberás 'hátságpatikáros'/ az is lehet, hogy a Biberés vizjárta területén gyógynövényeket gyűjtöttek.

/Figyelmet érdemlő tény az is, hogy a semlyékes talaj aligha felel meg paprikatermesztésre./

A névnek viszonylag gazdag irodalma van, a kérdéssel nagynevű nyelvészek /Inczeffi, Lőrincze, Reuter Camillo/ több cikkben foglalkoztak, elképzelhető, hogy e /a szó szoros értelmében/ páratlan név /analógiája eddig ui. nem ismert/ egyértelmű megfejtése nem várat sokáig magára.

Bilisich-erdő

Ásotthalomhoz tartozó erdő; nevét tulajdonosáról Belosevics szabadkai bunyevác polgártól nyerte /Inczefi Nyelvtudományi Értekezések 22, 16/.

Első előfordulása 1747: Bellosevitz /lásd uo./-Reiznernél /I. 321-323/ azonban 1722-es és 1731-es évszám alatt Bele-sics, Bolesovics formában is szerepel, pusztaként a szabadkaiaknak adta haszonbérbe a város.

A név ma is leggyakrabban az 'erdő' nélkül fordul elő; Bili-sics~Bilicsics változatokban /a Jakabffy-féle térkép az erdő mellett egy Bilisics nevű szántót is mutat/; ugyanolyan név-alakulás, mint a makói Ardics.

Régen egész névcsaládja volt: + Bilisics-rét, +Bilisics-tó. Valószínűleg lehetett továbbképzett formája is; Ferenczi János /Nyr. 2:94/ az adott területről közöl egy Bilisicza ne-vű határrészt; analóg példát a későbbiekben /Hajdova~Hajdu-csica/ tudok hozni.

E tipushoz tartozik /korban is, képzésmódban is/ Bog-dánér~Bogdányér /Inczefi 1970, 154/, amely azonban a földraj-zsi nevek megyei betűrendes jegyzékében - bár élő helynév - nem szerepel. Első előfordulása: 1776. A családnévről korább-ról /1753/ van adatunk, "Joannes Bogdani" /vö. Inczefi uo./.

A névnek nagyobb névcsaládja volt, +Bogdánvize, +~torka, +~fok stb. Ma leggyakrabban Bogdán v. Bogdányként említik az 'ér, fok' elhagyásával, ugyanis ma nem állandó viz-folyás.

Inczefi szerint XVIII. századi telepes a névadó /i.m. 31/. /A Bogdán család feltétlen szláv eredeztetése azonban körültekintést igényel, a XV. századtól a bogdánok alatt mold-vaiakat értenek./

Ardics, Bilisics, Bogdán /és Buják/ rövidüléssel keletkeztek, másodlagos képzésű nevek.

Boján /Bojana?/

Újszentiván és Tizzasziget /Ószentiván/ határában található 77-78 m tengerszint feletti magasságú - tehát Csongrád megye egyik legmélyebben fekvő - határrésze, öntés- és réti agyagtalajjal borított terület.

A megyei térkép Boján, Szőreg és környéke részletesebb térképe Bojana alakot közöl /vö. Szőreg és népe 1977, 17. oldal 3. ábra/.

A 'Boján' alak utalhat személynévi eredetre /vö. PON.38/, nem ismerünk azonban a régiségből 'Boján-réte' típusú alakokat /mint pl. Ardicsi-hegy, Bilisics-tó stb/, amiből következtethetnénk a név - rövidülés útján alakult - személynévi származására.

/Az újszentivániak szerint a név Bojana. A falusi néphagyomány úgy tartja, hogy egy gazdag szerb gazda fiatalon meghalt lányáról nevezték el a területet. Ezek szerint személynévi eredetű lenne, a helynévadási mód azonban magyar szokást tükröz, hacsak nem rövidüléssel keletkezett a név. - Adatközlő: Putnik Mária 40 éves, Vlacsics Krisztina 60 éves.

Krunity Mihály - újszentiváni pópa - közlése szerint a terület hitvány föld volt, valaha - a szerb szokásoktól eltérően - egy család adta volna hozományul Bojana nevű lányának /a szerb nagycsaládban a földet csak a fiúk örökölték, a lányok hozománya az ún. dukata, az aranypénzből fűzött fűzér/. Így talán létezhetett egy korábbi Bojana földje, ~ része, dülő/je/ variáns.

Maga a Bojan - Bojana név közelebbről azonban a szerbben /bolgárban, oroszban/ is idegen /törökös/ eredetű, jelente 'gazdag' /vö. Rásonyi Nagy 28/.

A 'Bojana' variáns és a terület időszakos vizjárta volta esetleg megenged egy olyan feltevést, hogy a név ^xpojana /< szerb poljana 'campus' PON. 466/ 'rét, mező' szóból zöngésedéssel keletkezhett.

A szó jelentése /a területi adottságok/ miatt itt közelebb lehet a 'rét, vizjárta hely' jelentéshez; erről érdekes megállapítást tesz L.V. Kurkina "Названия болот в славянских языках" című tanulmányában /Этимология 1967, M., 1969/.

A 134. oldalon ezt írja: "В отдельных славянских языках в функции болотных терминов выступают обозначения низких, ровных мест, земельных участков."

/A hangalaki azonosság ellenére nem tartozik ide a bulgáriai Bojana, - folyó és helység - neve; ennek előzménye ugyanis egy népi latin ^xboiana < lat. boiana /aqua/, vö. Kiss 1980, 117./

A falut betelepedett szerbek lakják, a szerb lj /~~lb~~/ hang magyar környezetben ly- é egyszerűsödött /vö. a szőregi Vladiszlávlyev csn/; s a ly ~ j közötti különbség elmosódásával jottá válhatott.

/A szó elejei zöngésedés okát nem ismerem, de ellentett párjára tudok példát hozni, bara > para /Kurkina uo./; és Kunpara Szőregen/.

Valószínűbb azonban a szn.-i eredet.

Bordány/Porgány

Bár két különböző hangalakú, egymástól viszonylag távol fekvő földrajzi névről van szó, forrásuk azonos volta indokolja együttes tárgyalásukat.

Bordány Dorozsmától nyugati irányban található falu, 1950-ig Kéttemplomtanyának hívták, új nevét egyik dülőjétől kapta /Inczeffi 1960, 54/.

Első említése 1747 /Kiss 1980, 119/: Bordán.

Személynévi eredetű, a délszláv /bolg. Prodán, szerbh. Prodan szn. PON. 87/ nevekkel vethető össze. /A név ősi, indoeurópai eredetével V.V. Ivanov foglalkozik; pára- dā- 'eladni valakit', a védikus indben; vö. Происхождение семантического поля славянских слов, обозначающих дар и обмен. В кн.: Славянское и балканское языкознание. М., 1975. с. 50-79/.

A fejlődés menete kb. ^xprodan > ^xpordan > bordán > Bordány. Az n > ny fejlődés /palatalizáció/ már az ómagyar kortól igen gyakori, főleg a szóvégeken /Bárczi-Benkő-Berrár 120/.

Porgány a határnak egy szakasza Tápétól ÉK-re a Tisza bal partján. A terület hivatalos neve Porgányi-dülő és Porgány-szél /Mo. földrajzinév-tára Csongrád megye 1979, 14/; maga Porgány község ma a határ másik oldalán, Romániában található.

E Porgány falunak eredeti neve Paradanmunustura /Juhász Kálmán i.m. 133/ - az oklevelek először 1247-ben említik /Csánki I, 701/.

Inczeffi felteszi, hogy a név régi alakja Pordány /lásd Bordány/volt, ezt pedig már személynévként Reizner is közli /IV, 103/ az 1522-es tizedlajstrom nyomán. /Előfordul egy 1578-as szerb defterben is családnévként; Prodan Kostadin vö. Néprajz és nyelvtudomány 1973/74. 252./

A személynév kiveszése után az alveoláris d helyére egy mediopalatális g lépett a rákövetkező dentipalatális ny asszimiláló hatására - 1668-ban már "Porganon" változat bukkan fel /Századok, 1900, 628/.

A helynévadási mód mindkét esetben magyar, hasonló helyneveket, Nyugat-Magyarországról /a Vendvidékről/ ismerünk; Lajtapordány, Rábapordány.

Nem vonható ide a 'br~~u~~do - collis, domb' jelentésű szó /PON. 230/; Bordány a Domaszéki-főcsatorna és a Dorozsmai-csatorna között elterülő keskeny részen található, Porgány pedig a Porgány-éri főcsatorna és a Csipkési-főcsatorna szegletében, mélyfekvésű területen.

Budzsák / Budzsák-dülő

1./ Szőreghez tartozó határrész, szőregi adatközlő szerint /Szőreg és népe, 38./ régebben legelő volt, most a terület egy része erdősitve van.

E területet Szőregen még a magyarok is csak Budzsák néven ismerik, bár legtöbb szőregi szerb eredetű földrajzi névnek megvan a kalkszerű magyar párja /i.m. 26: Járe~Tavaszi/. A tulajdonnév eredetileg földrajzi köznév /Levasics-Surányi: Szerbhorvát-magyar kéziszótár 1967, 37/:

budžak: 1./ sarok, szöglet

2./ eldugott hely

Maga a szó egyike a szerbhorvát nyelv számos oszmán eredetű földrajzi köznevének, <oszm. buçak 'sarok, szöglet'.

Penavin Olga és Matijevics Lajos is közlik önálló földrajzi névként a jugoszláviai Ludasról /Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára, 144/, Kiss Lajos /1980, 132/ pedig Hercegszántóhoz tartozó településként ismerteti egy Budzsákot.

2./ Ide vonható a Kübekháza határában található Budzsák-dülő elnevezés is. Nevét mindkét helységben a betelepülők adhatták.

Ugyanilyen eredetű Somogy megyében Buzsák is /Kiss 1980, 135/.

Buják

Makóhoz tartozó belterületi településrész; előfordulására 1763-tól vannak adatok /Inczefi 1970, 119/.

Inczefi /uo. 155/ szlovák bevándorló adta személynévnek értelmezi, bár a családnévről adat nem került elő.

A csn. köznévi eredetű /vö. Knieszsa SzlJsz. 1955, 110; PON. 38/; helységnévként előfordul Nógrád megyében is.

Hogy a mi helynevünk melyik szláv nyelvből származik /szlovák, szerb, vagy rutén/ vitatható, ugyanis mindhárom nyelvben megvan /Kiss 1980, 133/ személynévként, s mindhárom vidékről érkeztek betelepülők Makóra és környékére a XVII. század végén ill. a XVIII. században.

Mivel a szláv nyelvekben a személynévből a helynevet mindig valamilyen képző segítségével képezik - itt a helynévadás módja magyar, bár a helynév - késői előfordulása miatt - inkább rövidüléssel keletkezhett. /Némely szláv eredetű névnél - Bogdán, Buják stb. - nem is kell feltétlenül szláv nemzeti-ségű hordozóra gondolnunk, már a régiségben is előfordult, hogy magyar embernek szláv neve volt./

Csanytelek

Helység Csongrád megyében, eredetileg Csany, a -telek utólag a falu - tatár- vagy török időkbeni - elnéptelenedésére utal, a mai forma tehát másodlagos alakulat.

Szerepel már a garamszentbenedeki apátság 1075-ös birtokösszeíró levelében is:

1075 /+1124/+ 1217: territorium... circa aquam ... Tiza, cum ipso fluvio Tiza, super quam territorium est villa piscatorum nomine Chonu ... /Györffy 1966, 893/.

E halászfalu már I. Géza idején templomos hely, tehát jelentősebb település volt /"villa Piscatorum nomine Chani habens ecclesiam parochialem constructam in honorem salutifere crucis ihn xpi" Mon. Strig. I, 56 vö. Zsilinszky i.m. 51/.

Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, az alapjául szolgáló név valószínűleg szláv eredetű /vö. cseh Čan, Kiss 1980, 155/.

A szóvégi ny már keletkezhett az ómagyarban palatalizáció során /Bárczi-Benkő-Berrár 120/.

/Esetleg elképzelhető egy Chan + *je* szerkezet 'Csany birtoka' is?/ A korai említésekben megfigyelhető szóvégi rövid /sorvadó/ magánhangzóról azt mondhatjuk, hogy a nyelvünkbe a XI. században bekerült szláv jövevényszavak szóvégi i-je is részt vesz még a véghangzó eltűnésében /tyky > tök stb./, a sorvadásnak azonban szokásos kísérő jelensége a labializáció /uo. 146/, ezért fordulhatnak elő Chani és Chonu variánsok.

A nazálisok után hamar /XI. sz. eleje/ eltűnik a sorvadó hang, viszonylag később az egytagú szavak végén /uo. 147/.

Csany-Csány előtagú földrajzi név több is van hazánkban, s Ba-

ranya megyei Csány /ma Csányoszró/ első előfordulása: 1257: Chan /Györffy 1966, 292/; Zalacsány a XIV. század első /1335-41/ felében szintén 'Chan' alakban fordul elő /Kiss 1980, 714/ - a név nem lehetett ritka Árpád-kori személyneveink között.

A puszta személynévből alakult helynevek a Knieszsa-féle nyelvtipológia szerint a XIII. századig keletkeznek, Kristó azonban /Acta Historica Szeg. 1976, 28/ több példát tud arra, hogy keletkezhetnek a XIV. sz. folyamán is, de legalább a XIV. sz. közepéig, s nemcsak a birtokos életében - erre az 1303-ból adatolt Pozsony megyei Csany is példa /vö. i.m. 26/.

Csongrád

A megye névadó városa; a Tisza jobb partján terül el. Első említése 1075/+1124/+1217: inter comitatum cernigradensium /Mon. Strig. I, 57/; Anonymus 40. §.: "... Surung-rad...": 1440: Chongorad megye /Századok, 91:77/.

Anonymus Csongrád várát a honfoglaló Ond vezér Ete fiával s a vidék szlávjaival építtette fel /Anonym. 40. §.: "Postea vero transactis quibusdam temporibus, Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum, fecit inter castorum Olpar et portum Beuldu edificari castrum fortissimum de terra, quod nominaverunt Sclavi secundum ydioma suum Surungrad, idest nigrum castrum" Melich Honf. 16/; ezzel szemben valószínűbb - írja Györffy /1966, 882/ és Kristó /Dissertationes Slavicae 1983, 31-32/ -, "hogy Csongrád vára már a honfoglalás előtt fennállott, s az itt lakó szlávság központja volt..." - bizonyíték erre a közvetlen környék több szláv helyneve is /Kurca, Lándor, Osztora stb./.

A szlávok szívesen építettek mocsár- és földvárakat /Blatⁿgrád ~ Mosaburg, Zemplén, Zemlen ~ Zimony/, ha a magyarok építették - építették volna, inkább Földvár /Balaton ~, Duna ~, Puszt^a ~/ névvel számolhatnánk.

Melich megkísérel választ adni arra a kérdésre, milyen nyelvet beszélhettek a földvárat elnevező szlávok. Fölteszi /Honf. 105/, hogy a név ómagyar alakja ^xCsurungrád lehetett. /Anonymus ejtésében Csurungrád, P. mester S-sel jelölte a cs hangot, Doboka fiát Sunad-nak, a Csák nemet Saac-, Sac-nak írja - Melich Dolgozatok II, 11./

Ez az alak csak egy szláv ^xČrungrād, vagy ^xČr^ŋgrād átvétele lehet. A szóvég alapján - folytatja Melich - akár cseh, tót akár horvát, bolgár eredetű lehet, e nyelvekben a grad szó a-ja rövid /ez a magyarban legtöbb zárt végszótagú jövevényszavunkban megnyúlt/ - de eredhet szlovénből és szerbből is, itt az a hosszú.

Az óbolgár /esetleg ószerb/ eredet mellett azonban komoly ok szól - mivel a Čr^ŋgrād jelzős szerkezetből keletkezett összetétel - eredetileg Čr^ŋ Grād -ként hangzott a név, a melléknév tehát nominális alakban szerepel a főnév mellett. A számba jöhető nyugati szláv nyelvekben a IX-X. században ilyen szerkezetekben már a pronominális alak kiszorította a nominálist, a nyugati szláv eredeztetést tehát kizárhatjuk /vö. Nowygradek, Suchidol uo/.

A határozatlan melléknév jelzős szerkezetekben az óbolgárban illetve ószerbben /és ezek nyelvjárásaiban/ volt közönséges a nyelvtörténeti körben /vö. uo. 106/. Ujabb kutatások - vö. H. Tóth Dissertationes Slavicae 1983, 144-145 - azonban kimutatták, hogy hangtani jellegű megfontolások alapján az ószerb átvétel kizárható.

/Ma a határozott alak az említett nyelvekben egyre jobban kiszorítja a határozatlant, főleg szerbhorvát nyelvterületen: Novi Sad stb./

Hogyan lett a ^xCsurngrádból Csongrád? Horger /MNy 28: 140-5/ foglalkozik a mássalhangzók kiesésével, s azt vizsgálja ha a mássalhangzótorlódásból valamelyik consonans kiesett, mi szabályozta a kiesést. Véleménye: az utolsó mássalhangzó sohasem esett ki; az utolsót megelőző két mássalhangzó közül mindig a legkevésbé hangzós esett ki; az utolsót megelőző három közül is általában, de itt már vannak kivételek. Ilyen kivétel lenne a Csongrád is, hisz itt az utolsó r-t megelőző -rng- torlódásból a g hangnak kellett volna kiesnie. A magyarban -rng- kapcsolat nem szokott szótag végén állni, kiejtése ellenkezett a beszélő artikulációs bázisával, ezért - feltételezi Kelemen József /MNy. 28:46/ - az egyes beszélők változtatták meg az eredeti hangsort, s az a mássalhangzó maradt el, amely nélkül valamely megszokott szóbelsejei szótagvégződés állt elő így -ng-, mint: korong, istráng; ezek szerint ^xCsurngrád > Csungrád > Csongrád is.

Deszk

Helység Csongrád megyében a Szőreg - Makói út mentén. Az oklevelekben viszonylag későn tűnik fel /1490: Deszk : Csánki I, 695/, utóbb előfordul még 1530 : Deesk; 1553 : Desgh és 1718 : Deska alakokban /Borovszky, Csanádvármegye története 1715-ig/.

Ez utóbbi alak a szerbek ajkán él s a magyarból való visszakölcsönzésnek látszik.

Kiss /1980, 178/ tud olyan példákat hozni, amelyek hasonlóképpen keletkeztek, blg. Ḍskite /posztpozitív artikulussal/, cseh Desky - azonban mindkettő többesszám.

"... Van-e a helynévnek valami köze a szláv deska szóhoz, el nem dönthetem; úgy tetszik azonban nekem, hogy inkább régi személynévet kell benne keresnünk" - írja Borovszky /uo./.

Miklosich /PON. 54/ hoz hasonló szerbh. személynévre példát /Desko/, talán kapcsolatba hozható vele?

Kiss /uo./ egyik feltevést se tartja meggyőzőnek.

Valóban, amennyiben a magyar 'deszka' szláv előzményéből származna, akkor az első feltűnő adatokban valami ^xDeski~^xDesky féle formát kellene találnunk /hacsak nem valami GPL. származékkal van dolgunk, ilyenre hoz példát Knieszsa "Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei" c. tanulmányának 9-10. oldalán/; a helynév késői feltűnése a XIV-XV. századi első nagyobb mérvű szerb betelepülések korára utal, ekkorra azonban /XV. sz. vége/ a puszta személynévből alakult helynévtípus már nem produktív.

Deszk határrész nevei Borovszky korában és most is nagyrészt szerbek; ha nem is tudjuk neve eredetét pontosan eldönteni, a fenn említett körülményeket figyelembe véve csaknak biztosak lehetünk délszláv, közelebbről szerb eredetében.

Az utóbbi időben Mokány Sándor foglalkozott részletesebben a földrajzi névvel /anyaga jelenleg még kézirat, a közeljövőben fog napvilágot látni a községről szóló monográfiájában/, s figyelemre méltó következtetésre jutott.

"Deszk nevének feltételezett szerb-horvát személynévi eredetét nagymértékben valószínűsíthetem, ha megmagyarázom a nyelvünkbe került szerb-horvát Desko <régi Desko /már a XI. századból vannak rá adatok: HASz. 2:355 Desko a./ személynév → helynév - o - jának"sorsát". /.../ Tudjuk, hogy a magyar nyelvben régen nem állhatott egyáltalában szóvégen o. Azok az o végű idegen szavak, amelyek /megközelítőleg/ a XIV-XV. századig kerültek nyelvünkbe, véghangzójukat közel álló magánhangzóval helyettesítették. Vagyis: "Amikor már van labiális a, ez szolgál helyettesítésre, amikor még nincs, előzménye: az ä, illetőleg még ré-

gebben, amikor még á sem lehetett szó végén ennek hosszú párja, az á./ /Bárczi: Htört. 80/. Például: szl. čudo > m. 1198: csuda > csoda; szl. ^xburdo > m. 1355: borda 'takácsborda'; szl. okno > 'nyílás' m. 1390: okna > akna /.../ szl. kopyto > m. 1430 k.: kapta stb. /Knieszsa: SzlJSz.; TESz./...

Az elmondottak alapján Deszk hn. fejlődésvonala a következőkben vázolható: /1/ szb.-hv. Desko > m. Deszka: > Deszk.

E fejlődési sor valószínűségét fölöttébb gyöngíti, hogy nyelvünkben elsődlegesnek feltételezett Deszka alakváltozat adataim szerint másodlagos, vagyis Dezk /olv. Deszk/ után jelentkezik. Három évszázaddal később. Ezek a tények megerősítik gyanúunkat, hogy a Deszka alakváltozat keletkezésében népetimológia a ludas. /.../

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül - továbbá - azt a tényt, hogy Deszk névének első előfordulása idejében az idegen szavak szóvégi o hangját már nem a helyettesíti: "... a XIV-XV. századtól - írja Bárczi Géza - az o → a /á/ hanghelyettesítést o → ó váltja föl /ekkor már van a magyarban ó, és éppen szó végén gyakori" Bárczi: Htört. 80/. /.../

Bátran feltételezhetjük tehát, hogy a szb.-hv. Desko végső o hangja is engedelmeskedett ennek a hanghelyettesítési tendenciának, azaz ^xDeszkó alakban kezdte magyar életét. Ez a ^xDeszkó két úton is fejlődhetett tovább:

/2/ ^xDeszkó: > ^xdeszkai mn.-isz.: > Deszka: > Deszk

/3/ ^xDeszkó: > deszki mn.-isz.: > Deszk: > Deszka

A /2/ fejlődési sor valószínűségét fölöttébb csökkenti, hogy a Deszka alakváltozat megelőzi Deszk-et, s így rá is vonatkozik lényegében mindaz, amit az /1/ fejlődésvonal azonos részével kapcsolatban mondtam.

Mielőtt véleményt mondanék a /3/ fejlődési sorról, fel kell hívjam a figyelmet arra a szakirodalomban mindeddig még nem tárgyalt jelenségre, amely szerint az o → -a /-á/, illetőleg -o → -ó hanghelyettesítésen kívül a szóvégi o kiküszöbölésére létezik egy ritkább mód is: idegen -o → m. $\emptyset$. Vagyis: nyelvünk az idegen szavak végső o-ját nem helyettesíti sem -a -á -val, sem pedig -ó-val, hanem egyszerűen elhagyja. /.../

Jóllehet nyelvünk ritkán élt az idegen -o → m. $\emptyset$ realizáció lehetőségével, ámde mégis számolnunk kell egy /4/ szb.-hv. Desko > m. Deszk fejlődéssel is. /.../

Fejtegetésemet Deszk nevének alakulásáról és eredetéről az-
zal a végső következtetéssel fejezem be, hogy az /1/ és /2/
fejlődési sor kevésbé valószínű; a /3/ és /4/ közül - bár
mindkettő lehetséges - mégis a /3/, azaz:

szb.-hv. Desko > m. ^xDeszkó: > deszki mn.-isz.: > Deszk: >
Deszka valószínűbb." - írja Mokány Sándor.

Dóc

Csongrád megyei helység Sándorfalvától ÉK-re. Deszk-
hez hasonlóan első előfordulása későre tehető: 1488 Docz
/Csánki I, 680/.

Inczeffi /1960, 54/ "Doóc ...in Chongradiensi" XV. századi
előfordulást idéz és személynévi eredetűnek veszi, bár óma-
gyar kori személynéveinkből ilyet kimutatni nem tudunk.

Valószínűbb a 'dol~~o~~-vallis' /PON. 239/ továbbképzett alakjá-
ból az összl. 'dol~~o~~ - kis völgy' szóból származtatni, er-
re Miklosich is több példát hoz /uo. szerb. dolac; a szerb-
horvátban ui. erős helyzetben mindkét jer a-vá alakul, vö.
Péter Mihály Orosz történeti nyelvtan I, Hangtan 72/.

Amennyiben tehát XV. századi szerb betelepedésről lenne szó
mindenképpen 'Dolác' alakot kellene várnunk, ilyenre hoz pél-
dát Knieszsa /Keletmagyarország helynevei I, 292. o. 1332-7:
Dolch > Dolác Temes megyéből/.

A Dóc alak a XV. századnál korábban keletkezhetett /talán
még az Árpád-korban? Trogmayer az itteni ásatások során Ár-
pád-kori leleteket talált, vö. Inczeffi uo./. A hangtan te-
rületén a középső nyelvváltságú rövid magánhangzók után, den-
tális mássalhangzók /t, d, és részben c/ előtt álló l hang-
nak a ~~kiesése~~ már az ómagyar korban előrehaladott jelenség
volt /Bárczi-Benkő-Berrár 74, 164/ polc > póc, nyolc > nyóc;
ez ugyan az irodalmi nyelvben nem vált normává, de egy ide-
gen szónak, melynek jelentését már nem értették, az okleve-
let kiállító a nép ajkán élő változatát jegyezhet le. /Ma-
gyar példa is van: folt > Fót./ Mindez - természetesen - a
történeti adatok hiányos volta miatt nem lehet egyéb fel-

tevésnél. A névadás indítéka az lehetett, hogy a terület nagyon mélyen feküdt, még Hátsek Ignác térképe /Bp. 1880/ is vizjárta helyként ábrázolja közvetlen környékét; a mai regionális térkép /Bp. 1979/ a község határában tünteti fel a Dóc-Erzsébeti csatornát, egyik nagyobb határrészének neve pedig /a kiszáradt/ Dóci tó. /A ^xdol- ősszláv tőre visszamenő térszíni formát jelző helyneveknek több szláv nyelvben van 'mély, vizjárta hely, mocsaras terület' jelentésük; így pl. az oroszban, ukránban, bolgárban, alsószorbban. Trubacsev 134-135./

Az alföldi ember szeme érzékeny a térszininformák változására, a környékén az átlagos /80-83/ tengerszint feletti magasságnál már 3-4 méterrel magasabb emelkedéseket külön névvel ruház fel, számtalan példát hoz erre Szeremlei /i.m. 124-245/ amikor az egyes halmok magasságát /86-94 m/ megadja. Ily módon érzékelhetők az átlagnál pár méterrel mélyebben fekvő területek is /lásd később Karóca < korytca 'teknők' ?/.

Kiskundorozsma

Szegedhez tartozó belterületi településrész; 1973-ig önálló közigazgatási egység.

Győrffy /1966, 884/ azt írja róla, hogy Csongrád megyében "a legelső szerzett magánbirtok, amely még a XI. század első felére vihető vissza, /.../ a közös eredetű Becsegergely és Dorozsma- nem őseinek birtoka. Alpár 1075-i határjárásában szerepel mint szomszéd birtokos a Becse és Dorozsma testvérpár..."

Az első adatot, amelyben a név /személynévként/ előfordul Knauz Ferdinánd közli /MonStrig. I, 57/.

1075/ + 1125/ + 1217: "Postea cum Beche fratre drusba separata est terra..."

Az évszázadok folyamán az elnevezés - többek között - előfordult még /Győrffy i.m. 886/:

1237: ad predictam terram de Drusma

1310: de genere Drusma

1408: Dorozma in Chongrád

1474: Drwsma

1479: dorosma in Chongradiensi - alakokban. Az utóbbiak már a mai falunév előzményei, nem személynevek.

Inczeffi /Nyelvtudományi Értekezések 22, 25/ a névvel foglalkozva megjegyzi, hogy a szláv Družba személynévből származik, ez pedig a 'družba - Freundschaft' /'barátság'/ köznév folytatója. A szónak azonban több szláv nyelvben /alsó-szerb, lengyel, cseh, szlovák, ukrán/ Brautführer - vőfély jelentése is kialakult /vö. Miklosich Nyr. 11:162; Valló Albert Nyr. 33:563; Manga János Acta Ethnographica 6:163; Szinnyi József Magyar Tájszótár/, érdemes tehát ezt is figyelembe venni, bár ez a másodlagos. Korai személyneveink között /ha nem testi-lelki tulajdonságot jelöl, mint Erő, Bátor/ elvont főnévből eredő alig van; az Aratás, Látomás, Hallomás típusú nevekben az -ás -és képző ekkor még a folyamatos melléknévi igenévhez hasonló jelentésű névszókat képzett, e nevek jelentése inkább arató, látó, halló /vö. Kálmán 1973, 41/.

Inczeffi szerint /uo./ a család felvidéki származású; elképzelhető, hogy a név valamelyik nyugati szláv /szlovák?/ nyelvből ered /a '/d/ruzička nyoszolyólány' jelentésű szlovák szóból szintén származik családnév - Ruzicska, magyar viselőjéről tudok/.

Mivel a személynevekből származó földrajzi nevek a nyelvi változások diktálta törvényszerűségeknek éppúgy alá vannak

vetve, mint a köznevek, azért a 'druž[✓]ba' Dorozsmává alakulását a következőképpen lehet elképzelni:

druž[✓]ba - duruz[✓]ba /az u bontóhang feloldja a mássalhangzótorlódást, amely nem jellemző a finn-ugor nyelvekre; vö. Keszler: MNy. 62:36/;

duruz[✓]ba - dorosba.

A zs hang a X-XI. századig hiányzott mássalhangzórendszerünkől /ma is túlnyomólag idegen eredetű szavakban találunk zs-t; erre nézve lásd Bárczi-Benkő-Berrár 113/; azt átvételkor s hanggal helyettesítették. Az u hang nyiltabbá válása közismert hangváltozás, gyakori a szláv eredetű magyar szavakban is, mint čudo > csoda, kuhnya > konyha.

Nehézséget a b > m változás okoz, erre egyértelmű, pontos magyarázat eddig nincs.

Gombocz /1915/ és Melich /1929, 23/ hoz ugyan /török/ példákat a b > m fejlődésre, idézi ezt Györffy is /1966, 886/ de e példákban mindig a hangzóközi b-ből válik m, /Atlabus > Atlamos, Koborzanus > Komorzanus, tebir > temir stb./, ezzel azonban a mi példánk nem analóg, itt nincs szó hangzóközi b-ről.

Egy szó - önmagában - nem lenne elegendő arra, hogy ezt a változást törvényszerűnek tekintsük, azonban ismerünk még egy példát - mely köznév ugyan - de hasonló hangváltozáson ment keresztül; sluz[✓]ba > ^xszuluzba > ^xszolozsba > zsolozsma.

Knieszsa /1955. I, 580/ már 1267/1270-ből közöl példát a 'szuluzsma' meglétére.

Az a/ 'élelmiszeradó' b/ 'liturgia, cultus' jelentésű szót az ószláv sluz[✓]ba; óegyh. szláv sluz[✓]ba szóból származtatja, és megjegyzi, hogy a b > m fejlődés szokatlan a magyarban.

Elképzelhető, hogy a szó az eredeti szláv jelentésétől és környezetétől elszakadva a magyarban b-vel ejtve idegennek, orrhangúnak tűnt /itt nem is a b > m, hanem a zsb > zsm kapcsolatot kellene vizsgálni!/. Valószínűnek látszik az a feltevés is hogy a szó rendszerkényszernek engedelmeskedett; a magyarban ugyanis -zsba végű szó nincs, -zsma végű viszont több is van /Papp F. 1969/ - igaz, általában idegen eredetűek - dézsma, pézsma, rizsma, korozsma; s a dézsma az idézett /Dorozsma, ~~z~~lozsma/ példák-
kal egyidőben adathozható. /Első előfordulása 1261, TESz. 627, de Melich szerint már a XI. században megvolt nyelvünkben; MNy. 29: 1-10/.

A helynévadás módja magyar; Miklosich /PON. 148/ ilyen személynevet a szlávorságból kimutatni nem tud, ezért elképzelhető, hogy a "...név magyar földön, magyar hatás alatt keletkezett..."
/Gombocz-Melich: Magyar etymológiai szótár I./.

A környéken /Ujszőreg, Deszk/ még két Dorozsma /dülő/ található, ezek a helynevek frissen keletkezettek, névátvitellel /Kristó-Makk-Szegfü Acta Historica Szeg. 1974, II, 17/.

Gajgonya

Balástyához tartozó, nagy kiterjedésű külterületi településrész.

Knieszsa /1955, 636/ baranyai, szlavóniai - és általában dunántúli - előfordulásait idézi kajgonya ~ kajgona, gajgonya ~ gajgona formában.

A magyar szót - kései előfordulására és földrajzi elterjedésére való tekintettel - a szerbből származtatja, ahol 'kajgana - Eierspeise, tojásrántotta'. A szerbhorvátba az oszmán-törökből került /qajgana/, oda pedig a perzsából /uo./.

/Reizner - I/27-28 - véleménye szerint a helynév a Szeged körüli avar törzsek maradéka; hasonló elvet vall Szegfü is - Szeged története I. 1983, 231 - mikor felteszi, hogy - többek között - e név is az ott talált avaroszláv népesség továbbélését tanúsíthatná, bár - teszi hozzá - e nevek keletkezésének kora roppant nehezen határozható meg./

A török szókezdő k-ból a magyarban gyakran lesz g, k-val kezdődött eredetileg görény és güzü szavunk is.

Nem valószínű, hogy a terület neve közvetlenül származna a kajgana-ból, feltehető, hogy ebből előbb családnév, vagy gúnynév alakult s ez vonódott át a település nevére.

Penavin Olga és Matijevics Lajos /i.m. 101/ közölnek hasonló típusú elnevezést a vajdasági Györgyénből; Kajganov most ~ Kajgana átjáró, Kajganov križ ~ Kajgana-kereszt. Az elnevezés alapja a tulajdonos csúfneve.

/Az anyaközség - Balástya - neve is valószínűleg gúnynévre megy vissza; Kiss 1980, 80./

Gorzsa

Hódmezővásárhelyhez tartozó terület, részben külterületi településrész.

Első említése: 1331: p. Bodgorsaya, in C-u Chanad /Zichy-Okm. I. 376/.

Györffy /1966, 857/ azt írja róla, hogy Bod nevű birtokosától kapta nevének előtagját /vö. Bodhida - Batida/.

Borovszky /i.m. II, 203/ a nevet a 'krus^á~grus^á' szóból származtatja, és a helységnevet 'Bodkörtefája'-ként értelmezi.

Valóban a szláv nyelvekben nagyon sok a 'valamilyen fa' /gyakran gyümölcsfa/ jelentésű szóból, így a krus^á~hru^á /PON.253/ ből képzett földrajzi név, de e nevek legtöbbször nem pusztanominativusban állnak, hanem különböző képzőkkel vannak ellátva, /vö. uo/.

Figyelmet érdemel Moór Elemér /Nyr. 60:62/ "Etimológiai tallózások" című rövid tanulmánya: a szláv 'gorus^á - dombos, hegyes' névalakból származtatja Gorzsa helynevünket. A következő évben /Nyr. 61 : 12-16/ a "Szláv eredetű emelkedésnevek alföldi hely- és dűlőnevekben" című cikkében - többek között - ismét említi Gorzsát, mint a szláv Gorusa helynévből /a gora ténylegesen előforduló helynévi származékából/ eredő nevet, s ez "aligha lehet kétséges, mert Gorsán több természetes és mesterséges emelkedés van" /uo./. Később /Nyr. 62 : 72/ röviden újra érinti a kérdést, kijelentvén: "Nyilvánvaló, ha Hódmezővásárhely környékén szláv helynevek akadnak /Gorsa/, akkor a környéken élhetnek is szlávok" - majd utal arra, hogy "Banner János 1934-ben ásatott Gorsán /.../ s a sírokban a szlávokra jellemző halántékkarikák és torquesek voltak, két külön rassz, de a mellék-

letek ugyanazok. A honfoglaláskori magyar sirokat jellemző mellékletek teljesen hiányoztak."

Szeremlei Samu /i.m. 13-14./ így ír róla: "Gorzsa, egykor falu, északról Vásárhely - keletről Szent-király és Batida - délről Batida és a Tisza - nyugatról Kopáncs határolják. /.../ Egyik szigetét Földvár képezte /úrbéri összeírás 1789-ből a város határában/..." A 456. oldalon azt írja, hogy: "Ennek földét hajdan nagy vizek környékezték és több ér hasogatta /.../ Az ősi kori és a későbbi ember nyomait leginkább a halmok tartották fenn. Így a Kökénydomb-ról /.../ egy ősi kori agyagbunkó van a Múzeumunkban ..."

Szeremlei a gorzsai határban több hányt és természetes halmot sorol fel /i.m. 124-145. o./, amelyekről azt mondja, hogy egy részük a rómaiaktól ered, őrszolgálatra és határjelzésre szolgáltak.

A halmok neve:	Gorzsai kettős halom	/129. o./
	Gorzsai Fekete-halom	/133. o./
	Gatyás-halom	/134. o./
	Hegyes-halom	/134. o./
	Kenyérváró-halom	/136. o./
	Köves-halom	/138. o./
	Ruzsás-halom	/141. o./
	Sziget-halom	/142. o./
	Szöllő-halom	/143. o./
	Vermes-halom	/145. o./

"Ezekon kívül még több halmunk van, melynek nevét megtudnom nem sikerült; némelyiknek neve most sincs s tán régen sem volt. De létezett több halmunk, melynek földjét már rég elhordták, neve s nyoma egyaránt elenyészett" /145. o./.

A fenn említett ásatási leletek bizonyossága szerint volt a környéknek szláv lakossága /talán kapcsolatba hozható vele a gorzszai "Földvár" is?/, amelynek feltűnhetett a gorzszai sík gazdag halomvilága - ez alátámasztaná Moór származtatását.

Miklosich /PON. 245-246/ közöl is a 'gora - mons' főnévből képzett /szerb/ Goruša helynevet.

Az 1331-ből származó "Bodgorsaya" helynév másodlagos alakulása, az elsődleges forma^xGoruša /zemlja?/> Gorsa lehetett, s a háromszótagos szóból az ún. Horger-törvény következtében lett kétszótagos /a törvény: Szóbelseji állandóan nyílt szótagnak felső vagy középső nyelvvállású magánhangzója - tehát i, ü, u, és e, ö, o a XIII-XV. század közötti időben kiesett, ha

- a./ közvetlen előtte is nyílt szótag állott,
- b./ kiesésével két olyan mássalhangzó kerülhetett egymás mellé, melyek elsejének képzése után a nyelv hegyének nem kellett visszafelé húzódnia, hogy a következő képzése megkezdődhessék, ma-li-na > málna; u-ru-szág > ur-szág > ország vö. MNy. 36:321/.

A középső szótag kiesése után az s-ből zöngésüléssel zs keletkezett; ^xGo-ru-sa > Gorsa > Gorzsa.

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Gorzsát a korai /a kora Árpád-korig keletkezett/ szláv /feltehetően délszláv/ eredetű helyneveinkhez soroljuk; előbbre /a honfoglalás korára/ való datálása - a viszonylag késői előfordulása miatt - óvatosságot igényel. /Az óvatosság a származtatásban is indokolt, egy ^xkruša /gruša/ 'körte' tőből bontóhang beiktatásával ^xgurusa, majd - éppen a kétnyiltszótagos törvény értelmében - ^xgursa > gorsa > gorzsa alakot várhatunk. Šmilauer - 1932, 481 - hoz is egy - lengyel - példát e tőből alakult földrajzi névre: Gruszka; egyetlen, ame-

lyet képző nélkül találtam, illetve csak -k- képzője volt. Hadrovics a "Muraköz helynevei"-ben számtalan fanévből eredő helynevet tárgyal, közös jellemzőjük, hogy képzővel rendelkeznek! /

Gyuka

Ujszentivánhoz tartozó határrész, eredetileg Gyuka-dülő. Személynévi eredetű lehet, a Đurad férfinévből /Szerbhorvát magyar szótár I, 320/>Đuka 'Gyurka'. Ha szláv helynévadást tükrözne valami ^xGyukin vagy ^xGyukity ~ Gyukics alakot várhatnánk /mindkettő szerb családnév is; Penavin-Matijevics 136/.

Hajdova

Eredetileg Makóhoz, a Maros kanyarulatának átvágása óta Klárafalvához tartozó határrész.

Első előfordulása 1782: "Diverticula...Hajdova" /Inczefi 1970, 172/.

Személynévi eredetű, a magyar Hajdú családnév régi /az Oklevélszótár által is ismert, vö. 333. o./ Hajdó alakjából keletkeztetett - ov/a/ birtokosképzővel. /A képzőre lásd PON. 125-26, és Knieszsa Keletmo. 118. o./

A XVII. században Makónak is volt párhuzamos 'Makova' neve /lásd Borovszky i.m. II, 348. 1650: Macova/, de kiveszett.

Inczefi /uo./ azt is megemlíti, hogy a földrajzi névnek a közeli Deszken Hajducsica a szerb lakosság által ismert neve, amely a 'Hajdú' variánsból alakult volna -ica családnévképzővel.

/Arra, hogy némely földrajzi névnek két alakja is ismert már láttunk példát az ásatthalmi Bilisich illetve a 'Bilisicza' határrésznévénél./

Jerkóbara

Ujszentivánhoz tartozó határrész, Szőreg és Ujszentiván között. A név előtagja talán a Jerikó földrajzinévből rövidült /erre lásd Bárczi 1980, 207-8; Bálint S. 1957. I. 658/. Más vélemény szerint családnév lenne; Baján, Bácsbokodon sokac-bunyevec familiák viselik /Szegfü László szóbeli közlése/. A szőregi és újszentiváni családnévek között jelenleg - tudomásom szerint - nincs ~~Jerkó~~ ~ ~~Jerković~~, azonban lehetett.

Az utótag földrajzi köznév; a szerbhorvát nyelvben több /egymáshoz közel álló/ jelentése van /vö. Matijevics-Penavin i.m. 317/:

bara	1./ állóviz
	2./ tavacska
	3./ mocsár
	4./ pocsolya

Szőreg környékének felszínmorfológiai térképén /Szőreg és népe 1977, 18./ 77 m tengerszint feletti magasságban még három -bara utótagú pont van, Jankova bara, Kunpara, és Tataribara /e földrajzi névnek megvan a párhuzamos magyar elnevezése - Tatárka - is, amely azonban nem utal a felszínmorfológiai viszonyokra/. Az említett területeket ma már csak időszakosan borítja víz, a kisebb-nagyobb állóvizeket, a Maros-szög nagy kiterjedésű mocsárvidékét lecsapolták és csak a nevek utalnak a régi földfelszínre /i.m. 21/.

Jeruga

Kübekházához tartozó határrész.

Inczeffi - Tápé története és néprajza 1971, 862- Tápé környékére vonatkoztatva is közöl egy Jeruga földrajznevet, megjegyezvén, hogy a helynek Hosszúér neve is volt; ezt a Jerugát a térképen nem találtam - csak a kübekházit -, találtam viszont, Hosszúérháti dülőt, talán annak a táján keresendő? Bálint Sándor - Szeg. Sz. I. 659. - is azt írja: Jeruga " a tápai rét egyik lápos része". A kübekházi Jeruga terület mellett viszont folyik egy névtelen kis ér, amely a kübekházi főcsatornába ömlik.

Inczeffi /u.o./ közli, hogy a Jeruga /ejtsd: Jëruga/ a szerbh. 'jaruga vizesárok' szóból keletkezett.

A Levasics-Surányi Szerbhorvát-magyar szótára /185. o./ több jelentést is közöl: árok; csatorna, gödör.

Szabó Dénes /Pais-Emlékkönyv 1956, 375-383/ "Erge" című tanulmányában megjegyzi, hogy a szlovén és horvát nyelvben is megvan, 'fossa profunda'-t jelent, sőt előfordul a szó már az Igor énekben is /Sreznevskij, Mat. III. 1663/ 'hasadék' értelemben; majd így folytatja: "A Jaruga számos hely és víz neve is Szerbiában" /381/.

Hozzánk a szerbhorvátból került /PON. 257/, ahol török eredetű; a magyar Jëruga alak pedig disszimilációval keletkezett a Jarugából, mint parázna > përázna, garázda > gërázda /Bárczi-Benkő-Berrár 161-162/.

Karóca

Deszkhez tartozó határrész a Maros-tő és a Maros-oldal között; Inczeffi /1961, 34/ ismeretlen eredetűnek tartja.

Szőreg és környékének felszínmorfológiai térképéről /Szőreg és népe 1977, 17/ leolvashatjuk tengerszint feletti magasságát: - 77m, a Maros-szög legmélyebb felülete. A felszint öntéstalaj fedi.

Karóca <^xKarica <^xKoricca < Koryt⁶ca: 'teknő/k?/' /PON.266./.

A szó a 'koryto - teknő' szóból keletkezett - ⁶ce kicsinyítő képzővel /PON.210./.

A x-gal jelölt formákra lásd Kirice dülőnév Kisar határában /Knieszsa 1943, 33./; az o-i-a magánhangzók közül pedig asszimilációval jött létre az a⁶-a illeszkedés; vö. szláv sěkyrica > szekerce ~ szakorca ~ szakóca /Bárczi-Benkő-Berrár 161/.

Hetfy Gyula írja "A térszíni formák nevei" című tanulmányában /Nyr. 40 : 460/, hogy a magyar térszinformanevekben a finnugor utána szláv eredetű réteg teszi ki a legnagyobb csoportot /láz, szécs, pojána, rez stb/.

A történelmi Magyarország területéről számtalan példát lehet hozni, ahol a 'koryto - teknő, mélyedés' szóból alakult a földrajzi név; Knieszsa "Szláv eredetű víznevek a Székelyföldön" /MNy. 44:5/ c. tanulmányából pl. Karatna; Koritnica fürdőhely Szlovákiában /MNy. 42:240/ sőt Šmilauernál még egy - a párhuzamos helynévadásra jellemző - Koritvölgy forma is felbukkan /Vodopis starého Slovenska 1932, 475/.

Karóca dülőnevet közöl Jenő Sándor a Baranya vármegyei Csúzáról és Tekenyő-t a szintén baranyai Jágónakról /Nyr. 46:197/. Ez utóbbi földrajzi név sem éppen ritka, Nyitra megyében van egy Tekenyős, a Kis-Homoród egyik mellékvizét hívják Tekenyő-

nek /Mny. 44:5/, Zalában pedig van egy Tekenye falu /Kiss 1980, 636./.

Mokány Sándor - a már említett, Deszk földrajzi neveivel foglalkozó kéziratában - más származtatást ad. A 17. oldalon a következőket írja: "E név előzménye a szb.-hv. Karlovcí /töb-
bes sz./ /tkp. 'Károlyék'/ lehetett, melyből a deszki magyar
nyelvjárásban palato-veláris hasonulással Karlóca, majd rl > rr
hasonulással és rr > r rövidüléssel ^xKarróca > Karóca lett. A
hosszú mássalhangzó /pontosabban gemináta/ megrövidülésére l.
Makosház, Makosköz Inczei, Szeged 58/ és Panna > Pana /Inczei:
Tápé 868/ földrajzi neveket.

Karóca Hr. származásbeli kapcsolatban áll a szerémségi /.../
/...../ Karlóca hn.-vel /FNESz. 318/ és valószínűleg a Szentpé-
terúr /Zala megye/ határában levő Kalóca szántó nevével is.
/Ez utóbbival csak abban az esetben, ha a fejlődés menete Kar-
lóca > Kallóca > Kalóca volt./"

A Csongrád megyei Királyhegyeshez tartozó Kotrica talán
szintén a korytca formára megy vissza /hangátvetéssel?/, ha ez
igy van fiatalabb képződménynek tarthatjuk, mint a Karóca ala-
kot. /A térkép a Lupuj-halom és a mocsaras Két-ér-köz között
jelzi./

Felvetődik azonban annak lehetősége is, hogy összefüggést ke-
ressünk a 'kóter - semlyéken felállított kezdetleges nyári szin'
/Bálint S. 1957, 818/; vagy a 'katróc, katruc, kutrica - disz-
nóól; vejsze' /Kniezsa 1955, 267/ jelentésű szavakkal. E név is
szláv eredetűnek látszik, de a részletek bizonytalanok.

+ Kereset

Szegedtől Nyugatra, Csorva /Ruzsa/ határában feküdt, az új neve Vágójárás /Inczefi 1960, 56/. Reizner /I.37/ az Archeológiai Értesítő 1891/173. o. -ra hivatkozva közli, hogy a kereseti pusztán Árpád-kori templom nyoma maradt fenn - akkori nevét azonban nem ismerjük.

Inczefi /u.o./ személynévi eredetűnek tartja - 1728-ban fordul elő először terület neveként: "Keresetben" -, mert Szegeden ismert személynév volt.

Bálint Sándor "Az 1522 évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei" /1963/ között közli Martini Kereset nevét.

A 'kerecset' - legerfalc' jelentése a magyarban 'vadászsólyom'; az orosz kreč^{et} átvétele /Knieszsa 1955, 263; Slovar' russkogo jazika XI-XVII. vv. VIII, 52/.

A magyar nyelv a számára idegen, szóelejei mássalhangzótorlódást a korai ómagyar korban feloldta /MNY. 62:36/; az Oklevélszótár /477.o/ már 1282-ből ilyen alakban hoz példát a 'kerecset' előfordulására: "Auesque legerfalc que hungarice Kerechet appellantur"; 1323-ból pedig személynévként is előfordul: "Nicolaus dictus Kerecheth" /uo./.

[A név - szerkezetét tekintve - olyan, mint a magyar Sólyom szn. Németh Gyula írja a névtipusról /Nyelvtudományi Értekezések 70, 229/, hogy a legfontosabb totemállatok a sólyomfajták. A személynévi alapú nemzetségnév pedig gyakran átmegy helynévbe.]

Itt egy viszonylag későn kialakult - és nem sokáig élő -, /magyar helynévadást tükröző/ földrajzi névvel találkoztunk, tehát az eredet csak áttételesen szláv.

Kiskirálica / Nagykirálica

Szegedhez tartozó belterületi településrész; Kis~ a Várkert mellett, Nagy~ pedig Ujszegeden Odessza városrész és a Fűvészker között található - az 1979-es megyei térkép szerint. /A Jakabffy-féle térkép Kiskirálicát is Ujszegeden a Bertalan-emplékmű környékén jelzi, ugyanúgy a Posner-térkép is./

Inczeffi /Nyelvtudományi Értekezések 22./ 1830-as évszámmal jelzi először nevét: "az ui Szegedi Tisza parton a Marosi bé folyásig Králitzának egy részit" /3, 563 sz. te/.

A királica a szerb 'kraljica - királynő vagy királyné' /szerb-horvát-magyar szótár 1968, T. 702/ szóra megy vissza, az i bontóhang /vö. kralj - király/.

Inczeffi Fekete Lajosra /Die Siyāqat - Schrift 200-1/ hivatkozva közli, hogy Izabellát, Zápolya feleségét, qraliča névvel illették, s egy 1550 körüli időből származó török összeírásban Szeged qraliča vilayeti-ként, azaz a 'királyné területe'-ként szerepel.

A név tehát hódoltság korabeli maradvány lehet.

Kiszombor

Község Makótól DNy-ra.

Első említése +1247/+284/572: villa Zumbur /Dl. 322. W. VII. 243/ - az idézett adatok Győrffytól /1966, 878/ valók.

A Kis- előtag másodlagos; a helység a bácskai Zombortól való megkülönböztetésére kapta, mikor a hódoltság után annak előző - Coborszentmihály - neve a Zomborral cserélődött fel /Kiss 1980, 347/. /Valószínűleg a bácskai városra gondol Evlia Cselebi, mikor azt írja, hogy Zombor palánka lakói oláhok, és bogdánok vö. II/216/.

Borovszky a Csanád-vármegye történetében azt írja róla, hogy talán egy ^xsamobor 'magában álló gyepű' jelentése lehet, de valószínűbb személynévi eredete.

Ez utóbbi feltételezése valós, a helynév egy ősszláv ^xzobry-bölény' /PON. 342/ szóra megy vissza, melynek személynévi használata a szláv nyelvekben is kimutatható /Kiss 1980, 423/- de viselhetette magyar ember is /a név eredete nem feltétlenül azonos viselője nemzetiségével/; Anonymus pl. Horka fiaként szerepelteti /Kristó-Makk-Szegfü 1973 Act.Hist. Szeg. 57/; ismert viselője a Gyula-Zsombor nemzetség is; a névadó azonban az a gyula lehet, aki 953-ban keresztelkedett meg Bizáncban, és magával hozta Magyarországra a Hierotheosz nevű püspököt is; a feltevések szerint őt hívták Zombornak - vö. Győrffy 1983/b, 47.

A személynév önmagában - képző nélkül - áll, /korai/ magyar helynévadási módot tükröz.

Krak-ér

Csanádpalotához tartozó vízfolyás. Miklosich /PON. 271/ a horvátból, szerbből és dalmátból hoz a *kr̥k̥*, *kr̥ka* töből képzett helynevekre példát.

Melich /Honf. 181-2/ is foglalkozik a Krak-töví földrajzi nevekkal, s megállapítja, hogy bár az eredete nincs véglegesentisztázva kétségtelenül szláv és főként a nyugati szlávban gyakori.

Knieszsa hasonlóképpen nyilatkozik /MNy. 44:3/ az erdélyi Karakó viznév kapcsán: "... a szláv Krak-ov gyakori hely- és viznév, bár pontos etimológiája ezidáig nincs."

[A név talán összetartozik a magyar Kerka folyónévvel is, amely már 1121/1420-ban előfordult Carca alakban /Kiss 1980, 330/, és preszláv ősiségű.] A Slovár' russkogo jazika XI-XVII vv. VIII, 10. oldalán a Sinai paterikon-ból /XI-XII. sz./ vett idézetben szerepel a 'krak̥' szó, jelentése: lábszár.

A Szerbhorvát-magyar szótár /1968 Novi Sad I./701./ is ismeri; *krak*: jelentése 1/ lábszár 2/ ág ... 6/ folyóág. A magyar Krak-ér nyilván ez utóbbi jelentésből magyarázható.

Az indoeurópai nyelvek közül sokban megfigyelhető, hogy valamely hosszú, vékony testrész neve 'folyóág' értelemmel is bír, s ez utóbbi jelentés a későbbi alakulás /vö. PON. 271 ^x*kr̥k̥* 'nyak, torok'; Kiss 1980, 329; Herczeg 220: braccio 'kar, folyóág' stb/.

A magyarban a 'fő' - mint a folyó kezdete, forrása a példa az antropomorf szemléletre, vö. Aszófő, Szalafő.

Kukutyin

Deszkhez tartozó határrész, puszta.

A földrajzi név a szerbhorvát 'kukuta - bürök' származéka /Levasics-Surányi 235/ + in⁶ képző /PON. 211/.

A szó szerkezetét tekintve olyan, mint a lengyel Lypyn, Smolyn földrajzi név /Miklosich uo./.

Győrffy /1966, 864/ egy Csanád megyei helynév kapcsán említ hasonló nevű halastavat: 1274/340 : in C-u Chanad ... Modosybugallo cum pisc. Kukethey vocata /Wess. lt./. Azt írja róla: "Kukethey összevethető Kukutyinpuszta nevével Klárafalva mellett D-re /1884. térk/."

Ha az említett halastó neve és a mai határrész név között kapcsolat van, az csak közvetett lehet, oka ennek egyrészt a Kukethey és a Kukutyin helynevek felbukkanása közti több száz év különbség /ez utóbbi viszonylag fiatal képzésnek látszik/; talán a betelepült szerbek "értelmesítették" népetimológiával a helynév őseit. Mivel a Kukethey halastó helyét pontosan meghatározni nem tudjuk a két név közti kapcsolat nem zárható ki ugyan, de nem is bizonyos.

Kurca

Folyócska Mindszent, Szentés, Szegvár térségében.

A viznév a kétségtelenül szláv eredetű földrajzi neveink ősi rétegébe tartozik.

Említi már II. Bélának 1138-ban a dömösi prépostság számára kiállított adománylevele is /Curicea aqua, flumen; Ortvay 242/. A folyónév egy szláv ^xKurica átvétele lehet /az i kiesésére lásd a már idézett Horger-törvényt, MNy. 36 : 321/; melynek köznévi előzménye az ősszláv ^xkurъ /PON. 272/ és a délszláv nyelvekben - szerbh: kurica, a szlovén: kurica stb. - a 'jérce, tyúk' /Kiss 1980, 366/.

Kiss megemlíti azt is, hogy keleti szláv nyelvterületen hat folyót hívnak Kurica-nak /uo./.

Landor / Lándor / + Nándord

1./ Makóhoz tartozó határrész, Tömpöstől DNY-ra; első előfordulása - a név régisége ellenére - igen későre tehető: 1805 /Inczefi 1970, 194/.

2./ Szegvárhoz tartozó határrész Szegvár és Csany-/telek/ között, a Szegvár - Mindszenti-határcsatorna mentén. /Valószínűleg azonos az 1075/+124/+217 Garamszentbenedeki apátság birtokösszeíró levelében szereplő Nandurtou elnevezésű hellyel, amelynek később Nandur, Nándor alakjai is voltak, lásd: Ortvay, 19; Győrffy 1966, 884.

3./ A Tiszához közel, Tiszaükrttel kb. átellenben, Alpártól Északra egy füzes /Györffy 1966, 884/.

Kristó /Act. Hist. Szeg. 1973, 15/ azt írja a Nándor népnévről, hogy a 'tiz nyil tiz törzs' jelentésű török szó /az onugor népnév/ származéka.

Eszerint a dunai bolgárok Csongrád megyei XI. század jelenlétét idéző helynevek ugyanahhoz a helynévtípushoz tartoznak, mint a Marót és Horvát, s Györffy szerint a X. század táján keletkeztek /Névtudományi Vizsgálatok 1960, 33/.

Ugyanő így ír később e helynevek kapcsán /Történelmi Szemle 1966, 34/ az "Egy krónikahely magyarázatához" című cikkében: "... A két évtizedes harc /A XI. század legeleje/ során igen sok bolgár menekülhetett Magyarországra. Az utat István király nővére mutatta, akit Sámuel cár fia, Gábrriel Radomir vett nőül, majd gyermekével együtt még a X. század végén eltaszított magától. Magyarország 1015-ig, amikor István király hadba vonult az utolsó "Keán" ellen, igen sok bolgár menekültnek nyújthatott otthont. Bizonyára ezek adtak nevet a 'bolgár' jelentésű Nándor-Lándor helyneveink egy részének".

Kristó újabban - 1983. 32. o. - eme alsó időhatárt - éppen a Nándor helyneveket vizsgálva - kijebbi tolja, s feltételezi, hogy e helynevek keletkezhettek már a XI. század előtt is, hisz a környéken már a IX. században is bolgárok éltek.

/A kérdésről nem mindenki vélekedett ilyen egyértelműen Šišić Nándor - zágrábi egyetemi tanár - a magyarországi Nándor nevű vagy előtagú helyneveket - Nándorfehérvár nevét is beleértve - egy bizonyos gyógynövény, a

^xnándorfü < nádrafü nevéből igyekezett magyarázni, vö. Századok, 49: 615-641; Melich ezt cáfolta: Századok, 50 : 160/.

Az n > l változásra szó végén is, szó elején is van példa; ómagyar lengyen /<óor. leděni v. leděne/>lengyel /Melich 1929, 16/; naspolya > /nyelvjárási/ laspóya.

Livada

Ujszentivánhoz tartozó határrész a falutól DK-re. A szó eredetét tekintve földrajzi köznév s közelít a térszinformák nevéhez: livada = rét /vö. Lovasics-Surányi 250, lásd még PON. 278; Penavin-Matijevics 320/.

A határnév előfordul még Szőreg földrajzi nevei között is /Szőreg és népe, 26/, ahol a hivatalos adatokban magyarul Nyilasként szereplő terület neve a szőregi szerbek ajkán Velika livada.

+ Lúcs

Maroslele és Klárafalva között terül el; 1802-ből van rá adatunk: "Lacuna et Stagna ...Lúcs /Inczefi 1970, 196/.

Lúcs szavunk legrégebbi előfordulására az Oklevélszótár hoz példát /Oklsz. 595/: 1255/1318: Arborem Luchfenew , /A mai magyar lucfenyő szavunk előtagjának c-je helytelen olvasatból keletkezett./

A magyar szó eddig csak a Székelyföldről és a Déldunántúlról van igazolva, ott nyilván a szerb-horvátból származik /Knieszsa 1955, I, 318/; ahol a 'luč- 1/ fákyla 2/ erdei fenyő'.

Ezek szerint a Tisza-Maros szögében is ismert lehetett, hisz e földrajzi névnek egész családja volt: + Lúcs hát, Lúcs rét, +Lúcs tava /Inczefi uo/.

Mámai-dülő, Mámairét, Mámazug

- 1./ Csongrádtól Nyugatra a Vidre-ér két oldalán elterülő dülő /valaha Mámapuszta/.
- 2./ Csongrádtól kissé Északra, a Mámai-Holt-Tisza és a Tisza folyó által közrefogott terület.
- 3./ Hódmezővásárhelyhez tartozó külterületi településrész a várostól kissé Északra a Kutvölgy-Kakasszéki-csatorna mentén.

A Csongrádhoz tartozó két - egymástól kissé távol levő dülő - a Hódmezővásárhely határában található Mámazug, valamint a már kihalt - Makó környéki - Mámaér, Mámaifenek /Inczefi 1970, 200/ arra engednek következtetni, hogy nem egy név szűk határokon belüli differenciációjáról, hanem három különböző földrajzi ponton létrejött azonos nevű /illetve azonos előtagú/ helynévről van szó, amelyek között valószínűleg volt valamilyen kapcsolat.

Inczeffi azt írja ui. a +Mámaér-ről, hogy bár a név régisé-
gét a levéltárak pusztulása miatt nem lehet bizonyítani,
valószínű, hogy régi névről van szó, amelyet telepések hoz-
tak ide a Csongrád környéki Mámairétről.

A Mámai-dülő /<Mámapusztá <Mámahomoka/ nevéből találunk
adatot Zsilinszky-nél /im. 68/, aki így ír róla: "1423. év-
ben /.../ kun telepítmenyt találunk Mámahomokán /most Má-
ma pusztá/ ..." s ugyanazon az oldalon lábjegyzetben - ada-
tát alátámasztandó - Cod. Dipl. X/VI. 540-re hivatkozik.

A Mاما helynévvel - amely a régiségben már a veszprémvöl-
gyi görög oklevélben is előfordul, s egy környékbeli falut
jelöl - Melich foglalkozik részletesen /MNY. 35: 143-150/.
Szerinte a X. században a Mاما magyar személynév, hasonló
tipusú, mint a Tihanyi Oklevélből is odatolható Nána /1055:
"signum Nane agatonis"/, avagy Szeri Pósa fia, Nána; sőt
ide vonja a Komárom megyei Tata, a Borsod megyei Bába, s
Pápa város nevét is - mint ómagyar személynéveket.

A magyar Mاما egy bizánci szent - Mamas - nevéből származ-
na, az átadó nyelv pedig szláv lenne, ott esik le a szóvégi
-s. Analógiaként a Vaszileosz > szl. Vaszilij > m. Wazul
/Vászoly/ nevet hozza fel.

Pais /MNY. 35:319-320/ felhívja a figyelmet arra, hogy Mاما
ugyanazon a vidéken /de nem ott, ahol a "villa Mاما" van/
viznév is, "ad fontem Mاما" - így említi az 1082-es hamis
oklevél. Ezért Pais úgy véli, hogy a Séd balparti részén
feltűnő "fons Mاما" víznevet, az 'anya' jelentésű szláv
'mama' szóhoz kapcsolhatjuk, s a Mاما helynév eredetileg
vizre vonatkozhatott, példa erre a horvát Mamenka folyónév
Varasd megyében, az Oklevél Szótár által 1361-ből adatolt

"Stagnum Anyato dictum", s az 1224/1389-ből származó Chechtow /MonStrig. I, 247/. Pais Herman Ottót idézi, aki szerint a "Chechtow" azokat a helyeket látta el vízzel /szoptatta/, ahol a vejszék fel voltak állítva.

A Mára-ról írva Melich /uo. 144/ megjegyzi: "Van a mai magyarban Csongrád megyében is Mára puszta /.../. Hogy erre milyen régi adataink vannak nem állapíthattam meg /l. Csánki I, 682/"; Pais pedig - szintén Csánkira hivatkozva - 1488-ból Marya alakban ismeri, s ezért kétségesnek tartja lehet-e a két nevet együtt magyarázni.

A Csongrád megyei Mára-előtagú helynevek közül a Mámairét, Mámazug és +Máraér vizek mellett fordul elő illetve maga is egy ér neve. /Ortvay viszont csak Veszprém megyében említi "fons Mama"-t. vö. 500./ Személynévi eredetűnek tűnik a Mámahomoka /lehet, hogy ún. álbirtokos szerkezet?/, bár belőle nem Mára-pusztája, hanem Mámapuszta helynév alakult.

A Veszprém környéki és a Csongrád megyei helynevek előfordulása közötti majd félévezredes különbség felveti az esetlegesen két különbözőtől való származtatás lehetőségét is.

Az alábbi fejtegetés inkább ötlet, hipotézis, mint tárgyi bizonyítékokon alapuló okfejtés, de talán nem haszontalan.

1./ A Csongrád megyei Mára, ha kordi település lenne előfordulhatott volna már pl. az 1075-ös vagy az 1138/1329-es, illetve valamelyik Árpád-kori oklevélben. /Természetesen az, hogy nem fordult elő, létének nem kizáró oka./

A XV. századi előfordulás már a kun telepítések korára utal /vö. Zsilinszky, 68/ - a terület kun szállás. A kör-

nyéken több személynévi eredetű kun település található; 1429: Tazlarzallas, 1493: Baltha Szallasa stb; talán összekapcsolható a név a törökségben ismert Mamaj névvel? A magyarban az idegennyelvi szóvégi -aj ma -a alakban van meg; bolgár-török ^xbakaj, ^xbuzaj > magyar boka, buza; óor. Dunaj > magy. Duna /Melich 1929, 16/.

Hasonló alakulás a Tápé < Tapai török személynévi eredetű falunév /Kiss 1980, 628/.

- 1./ Mára - városka, járási központ Irkutszki területen.
- 2./ Mára - folyócska, a Vityim baloldali mellékfolyója, Irkutszki terület /Burját lakosság/
Szovjetunió földrajzi neveinek szótára,
M. 1983. 153. o.
- 3./ "По трассе БАМ-а можно обнаружить топонимы дорусского происхождения: Ангара, Чара, Удо-кан... Мама и много других." /Э.М. Мурзаев: География в названиях, М., 1982. с. 19./

A Mára helynév első szótagja - mióta a magánhangzók hosszúságát jelöljük - hosszú, ez a hosszúság /akár szláv, akár törökös eredetről van szó/ az eredeti kvantitást jelöli; ezt állapítja meg Knieszg /Nyelvtudományi Közlemények

45 : 77-101/ a Szláv jövevényszavaink magánhangzó-kvantitása c. tanulmányában. "Valamennyi adatunk /nemcsak a szláv, és mint látni fogjuk, a török, de a latin és német elemekben is/ arra mutat, hogy a magyarság az átadó nyelv kvantitását mindig pontosan átveszi /.../ tehát semmi esetre sem lehet minden a ~ á-t egyszerűen magyar hanghelyettesítésnek tekinteni" /97/.

Nem igazít el a szóvégi -aj> -a változás kora sem /bár az esetleges kun származtatás ellen szól, hogy a településnévnek -aj végű variánsát nem ismerjük/; az illabiális utótagú szóvégi kettőshangzók /ai, oi, ei stb./ egyszerűsödése már az ősmagyar kor utolsó századaiban megindult, de a tendencia a XVI. századig érvényben volt, így az alsó és felső határ meglehetősen tág /vö. Bárczi-Benkő-Berrár 109/. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy nem kopott le a Tokaj< 'folyókanyarulat, vagy ott levő erdő', Tomaj < 'hallgatag' besenyő eredetű helyneveink szóvégi -j-je.

Végül nem kizárt, hogy un. névátvitellel van dolgunk s a dunántúli Máma helynevek /Sédmente; Kenese határa/ vonódtak át valamiképpen - beköltözéssel? tulajdonos változással? - Csongrád megyébe.

/Érdekes előadást tartott e témáról Mező András 1984. április 13-án "A helynevek vándorlása a középkorban" címmel a JGYTF-en rendezett Névtudományi Konferencián, a példák között azonban e nevet nem érintette./

Meje

Marosleléhez tartozó határrész, a falutól kissé DNy-ra, az ószegedi út és a belőle kiágazó lelei út által közrefogott terület.

Első ismert előfordulása: 1839 "Mejei ... Anya Széna"; de a névcsaládhoz tartozó többi határrésznév /+Mejefenék, +Mejerét/ már a század elejétől 1805 illetve 1802-től ismertek /Inczefi 1970, 202/.

Inczefi felveti, hogy a név talán a szláv 'meja-terminus' /PON. 282/ szóból származik.

~~E~~magyarázatot támogatja, hogy Maroslele ÉK-i határán fekszik" - írja ugyanott. A határrész azonban a falu DNy-i határán van feltüntetve /az ÉK-i meghatározás akkor lehetséges, ha fordítva tartjuk a térképet/.

Ha a származtatást elfogadjuk felvetődik a kérdés, melyik szláv nyelv az átadó és mikor nevezték el a határrészt.

A j hang délszláv eredetre utal, a klasszikus hangmegfeleltetéseket figyelembe véve az átadó nyelv a szlovén lenne. A környéken azonban csak /a több hullámban érkező/ szerbhorvát telepésekkel, illetve az 1740 körül a régi Észak-Magyarországról jövő rutén és szlovák lakossággal /Inczefi 1970, 111/ számolhatunk.

Rutén vagy szlovák - hangtani okok miatt - semmiképp nem lehet, a szerbhorvátból pedig egy meda alakot várhatnánk.

Az ősszláv -dj- hangkapcsolat azonban egyes horvát nyelvjárásokban -j- hangot eredményez, mint ča - horvát sàje; kaj-horvát sadža és sàja /tsz. saje/. "Vannak szerb nyelvjárások, amelyek egyes szavakban đ helyett j-t, viszont vannak ča-horvátok, ahol j helyett đ van" /Melich 1929, 98. 142/.

Az irodalmi szerbhorvát nyelvben is vannak olyan 'terminus' és 'inter' jelentésű szavak, amelyek tövükben j hangot őriznek, pl. mej /praep//: között, közé és mejaš: határvonal, határkő /Szerbhorvát-magyar szótár 1968, 854/.

A magyar Meje határrésznév tehát egy - közelebbről pontosan nem meghatározható - szerbhorvát nyelvjárásból származhat, s a XVIII. század első felében bekövetkezett szórványos, kisebb rajokban történő bevándorlás után keletkezhetett /H. Balázs-Makkai 397/.

Osztora

Csany halastavai között szerepel az I. Géza által 1075-ben a Garamszentbenedeki apátság számára kiállított birtokösszeíró levélben /Győrffy 1966, 893/.

Ortvaŷ /I, 20; II, 80/ piscina Ostra /Vztura, Os-tu/ alakokat idéz, mely utóbbit Jerney - kérdőjellel - Osztónak ejt, így Zsilinszky /i.m. 43/ is Osztó-tóról ír. A név értelmezésekor két - szláv - tő jöhet számításba, 'ostrŷ -acutus, éles'; ebből származó földrajzi névre Miklosich horvátból is, szerbből is hoz példát; Oštra, Ostra /PON. 293/; Kiss pedig a morvaországi Osztrava vá-

ros nevét magyarázza belőle, megjegyezve, hogy a név eredetileg folyót jelölt, s az elnevezés a víz gyors folyására vonatkozott /1980, 488/.

Az Osztora hangtanilag kifogástalanul magyarázható lenne egy ősszl. ostrǫ - 'éles' jelentésű szóból; jelentés tanilag nehezebben, hiszen itt nem 'gyors folyású víz'-ről, hanem tóról, 'piscina'-ról van szó.

Valószínűleg közelebb kerülünk a halastó nevéhez, ha figyelembe vesszük Melichnek azt a magyarázatát, amelyet a szlovákiai Uhersky Ostroh /német néven Ungrisch-Ostrau vagy Ungrisch Ostra/ nevééről ad /M.J. Dolgozatok II. 16, 46/; a helynevet 'viz záró gát'-nak, egy más helyen /MNy. 36:6/ ugyanezt 'bekerített hely'-nek vagy 'palánk'-nak értelmezi; ezek szerint az 'ostrogǫ' /PON. 293/ szóval lenne kapcsolatban.

A magyar Osztora elnevezés azonban az ostrogǫ-ból /mely így 'cölöpgáttal elzárt vizet' jelentene/ hangtanilag aligha magyarázható, a szláv -og szóvég a magyarban is megmarad /prělogǫ > parlag/.

Palé

Hódmezővásárhelyhez tartozó határrész a várostól Nyugatra a Kenyere-ér és a Régi-Kenyere-csatorna által közrefogott terület, mellette közvetlen Soltpalé határnév.

A szó - Magyarország néhány vidékén - földrajzi köznévként ismert; Bayer József közli például Bogyiszló helynevei között /Nyr. 3:47/ Palé: alacsony fekvésű, nedves, széles völgyelés. Bátky Zsigmond a Népünk és nyelvünk című folyóiratban /5:31/ arról ír, hogy e szó nemcsak Bogyiszlón ismert /a MTSz. is csak onnan közli/, előfordul a Pesty-féle Helységnévtárban is Dusnok határrészei között Kókos-palé és Disznós-palé; a Felső-Tisza vidékén pedig a szónak egy másik alakja ismeretes: palaj /Beregben Palajszeg-telep/.

Szentpétery nyomán /Regesta etc. 430, Bp. 1930 utalással/ egy 1264-ből adatolt "aqua Poley"-t is idéz, melynek olvasata szerint palé lehet. A palaj a MTsz szerint 'lomha folyó, mocsár'; a Szerbhorvát-magyar kéziszótár /Levasics-Surányi: 428/ polaj: 1. 'zátony, sekély hely'; 2. 'árterület' jelentésben közli.

Az átvétel egy szláv ^xpolojé lehetett, amely a ^xpalajiti igére megy vissza /PON. 235/ s melyből nyiltabbá válással palaj alakult, a szó végén pedig az a változás játszódhatott le, mint a gnoj /PON. 244/ > ganaj ~ ganéj ~ gané, vagy a ^xkraj /PON. 269/ > karaj ~ karéj ~ karé szavakban /Bárczi-Benkő-Berrár 109/.

Ma ismeretlen a környék nyelvében, régen valószínűleg közönséges volt.

Pana-/ vagy Panna-/hát

Marosleléhez tartozó határrész a Szárazér - Porgányi főcsatorna mellett.

A névnek Lelén egész családja ismert az eredeti 'Pana' *differentiációja* révén.

A névre 1487-ből van először adatunk: Pana /Borovszky I, 119/, majd 1738-ból "Panán vágott nádat"... /Inczefi 1970, 210/, 1776: "határunkon levő Panahát" /211/. A differenciációval kialakult nevek között több Panna- előtaggal bír, ezek közül azonban egy sem fordul elő korábban a XVIII. század második felénél, tömegesen csak a XIX. századi forrásokban található /vö. Inczefi uo/. Inczefi felveti a helynév szláv eredeztetésének valószínűségét az ószláv /és újszlovén/ 'pěna - hab, Schaum' /Miklosich SLEtWb. 245/ szóra hivatkozva. A szó pěna alakban megvan a szerbhorvátban is 'hab, tájték' jelentésben /Szerbhorvát-magyar szótár II, 424/.

A korabeli adatok szerint Pana, a Panaisarok, Pannafarkere, Panahát és Pannalapossa területeken a Porgányér, Bogdányér Nagyér és a "kis Kövesd ere" folytak keresztül /vö. Inczefi uo./ - így jelentéstani tekintetben egyeztethető a szláv 'pěna - hab' szóval. Knieszsa /1938, 431/ hoz példát hasonló földrajzi névre /a Mecsek déli lejtőin Baranyavár körül/: Penna < szl. Pěna 'habos' /1261: Pynna Cs. II, 516/.

Hangtanilag azonban problémát okoz a név elsőszótagbeli a-ja. Knieszsa írja a "Keletmagyarország helynevei"-ben /121/: "Ha szláv ě helyén a van /Brázova/ az más, mint bolgár nem lehet" - azaz a név bolgáros jellegű /Lándor oda kb. 10 km/ lenne.

Elképzelhető azonban, hogy hátraható asszimilációval /péna>^xpana/ alakult; az idegen eredetű szavakban - ha a jelentés már elhomályosult - is hat a magyar magánhangzó-harmónia /Bárczi-Benkő-Berrár 160/.

S végül nem hagyható figyelmen kívül Heltai Gáspár egy mondata /eszerint a 'pana' valamilyen madár lenne? Maroslelén van Gencs 'üstökösgém' nevű határrész is/:

"Esmet ^ekülemb ^ekülemb fele madarakat Zakányakat, vad Panákat ... ieles Sólymokat" /Heltai: Chronica az magyaroknak dolgairól 1575 Kolozsvár, 66; idézi Mokány S. Nyelvtud.Ért. 105/.

Pankota

Szenteshez tartozó külterületi településrész a város északi határában.

Többfelé előforduló földrajzi név; Knieszsa /1938, 414-415/ a Fekete-Körös mentéről említ egy Pankotát /megjegyezve, hogy XI. századi telep/, s azt írja Pankota van Arad, Bihar és Sáros megyében is. /Az Arad megyei Pankotán a XIII. században nemzetségi monostor állt - vö. Juhász K. 9./

Személynévi eredetű, egy ^xpok-tő /PON. 89./ +ota képző alkotják.

A képzőről Reuter Camillo /Nyr. 105:481/ ír, kifejti hogy az -ota képző szláv személynevekben gyakori, elvont főneveket is képeznek általa.

A Pankota helynév ugyan szláv személynévi eredetű, de magyar helynévadási típust őriz, koraiságát több tényező is alátámasztja /a megőrzött nazális, a helynévadás módja, valamint a XI. századi Fekete-Körös menti Pankota megléte/, s a Milota, Berente, Bagota, Debréte-típusu - szintén szláv személynévi eredetű - helyneveink közé tartozik.

Porond

Apátfalvához tartozó határrész, Apátfalva és Makó között, a Maros partján. A mellette levő határrész neve: Sziget.

Az Oklevélszótár 1530-tól említi először /782/ 'sabulum, arena, sand' jelentésben, mint közzót.

Egy szláv 'prud⁶ - Sandbank homokpad' szóból származik /Knieszsa 1955, 437/, a megőrzött nazális XI. század előtti átvételre utal - de magyar névadás eredménye. Az átadó csak valamelyik délszláv nyelv lehetett, a szónak csak ott van 'zátony, homokpad' /szlovén ^{pród,} szh. prud/ jelentése /lásd uo./.

Erdélyben ma is tájszóként ismert /Szabó T. Attila, Dés helynevei 12. o.: Alsóporond/.

Egykor Szeged vidékén is szélesebb körben ismerttékk közzóként, erre vall a + Nagyporond elnevezés, amely a Maros homoklerakódása volt Klárafalvánál /Inczeffi 1970, 207/, és Porond - egy régi homokbánya neve Kemessel

szemben a Tisza bal partján /Tápé története és néprajza, 870/. Bár földrajzi köznévként ma már kevésbé ismert /az 'arena' jelentés került előtérbe/ mégsem tartozik az iga-
zi szláv eredetű helyneveink közé, csak közvetve az.

Rábé, Kis-Rábé

Kübekházához tartozó határrészek a falutól DNy-
ra, közel a jugoszláv határhoz.

A név először 1256-ban fordul elő először: v-e
prope Tyciam... med. v-e Rabey" /Györffy 1966, 867/ -
de ez az utalás a ma Jugoszláviában található községre
vonatkozik.

Haždú-Bihar megyében is van egy hasonló nevű köz-
ség, Nagyrábé, ez 1215/1550-ben Rabay /Vár.Reg. 291/
alakban bukkan fel. Erről azt írja Kiss /1980, 449/,
hogy személynévi eredetű, magyar helynévadást tükröz,
s előzménye talán a német Raab/e/ szn. "Némelyek egy
szláv ^xRabějъ szn.-ből indulnak ki" - írja. Ez utób-
bi megállapítás valószínűleg Borovszkyra vonatkozik,
ugyanis ő utal erre a "Csanád vármegye története" c.
művében.

Bár a személynevet Miklosichnál nem találtam
egy ^xRabějъ kiindulás - a szóvégek alakulását figye-
lembe véve - valószínűnek látszik, nehezen magyaráz-
ható azonban az első szótag à-ja /Bárczi-Benkő-Ber-
rár 160; Knieszsa Nytud. Közl. 45:97/.

Röszke

Község Szegedtől DNy-ra a jugoszláv határ mellett. Első említése 1439: Rezke /Zichy Okmt. 8:672/. Inczeffi /Nyelvtudományi Értekezések 22:76/ a 'rez - Rodung im Walde - erdőbeli irtás' szóból származtatja úgy, hogy a tőhöz egy -ke kicsinyítő képző járul.

A falu nevét a későbbiekben is első szótagjában e-vel irták /1748: Reszke/, s az elnevezés alapja - írja /uo./ Reiznerre /III, 466/ hivatkozva - a Tisza árterületén Röszke környékéig terjedő egykori nagy erdőkben vágott irtás, tisztás lehet; Knieszsa /1955, 730/ szerint azonban a szónak 'erdőirtás' jelentése sehol nincs.

Hefty Gyula "A térszíni formák nevei" című tanulmányában a rez szónak három jelentését ismerteti /Nyr. 40:305/: 1/ hegygerinc, 2/ magas fennsík, 3/ erdőirtás /értsd: erdőbeli irtás; ugyane jelentéseit közli a szónak a MTsz. is/.

"Ugy látszik, hogy a harmadik jelentés az eredeti s ebből fejlődött a második, amely gyakoribb, s az első, amely ritkébb" - vallja Hefty.

A szó általában a Székelyföldön ismert, de már a régiségből is ismerünk példát dunántúli előfordulására.

Bárczi "A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék" c. művében /42. o./ értelmezi a kangrez /via a fotudi ~ut Faddig/ szó jelentését, s úgy véli csak a 3. jelentés - az erdőbeli irtás - jöhet számításba, esze-

rint a 'kangrez - kb. erdőben vágott kanyargós út'.

ifj. Németh Gyula /MNy. 36:326-7/ több példát idéz a régiségből, ahol a rez /szóösszetételben/ előfordul, s jelentése 'irtásút' /okl.Sz. 1338-ból

1/ "Quandam magnam viam Rezut dictam"; 2/ Iuxta quandam Rezuth dictam"/.

A szó az összes szláv nyelvben megvan 'Schnitt' jelentésben, ám ha a 'Waldrodung' jelentés hiányzik - mint Knieszsa mondja - mivel magyarázható az orosz Rezka helynév /Kiss 1980, 550/?

Elképzelhető-e hogy a szláv 'rez^o - vágás, metszés' szóból a 'vágott hely' /vágott út - rezút/ irtvány magyar fejlemény?

A régiségben előforduló kangrez, rezut alakok arra engednek következtetni, hogy a 'rez' szót értették, s ezek szerint - ez utóbbi gondolat ifj. Németh Gyula véleménye - olyan avult szavunk lehet, mint a láz?

A képző körül azonban nincs minden rendben. Benkő Loránd - s nyomában Mikesy Sándor - foglalkozik részletesen -ka, -ke képzős helyneveinkkel. /MNy. 46:143/. Benkő tanulmányában kifejti, hogy ha a magyar Szöllőske /Zemplén megye/ Erdőcske /Sáros m./ stb. helyneveket szemlélve ezekben -ke kicsinyítő képzőt vélünk felfedezni, hibázunk! A képző kb. a XV. század második felétől a már kialakult helynevekhez - másodlagosan - járul.

Oka: a rutén és főleg keleti szlovák nyelvterületen a szláv eredetű helynevek jelentős részében -ka kicsinyítő képzőt találunk /1245: Olsawka, Šmilauer, Vodopis 400; 1451: Porupka, Csánki, I, 360 stb/. Mivel a -ka -ke képző a régiségben a magyar nyelvterület minden részén élő volt a magyar - szlovák nyelvhatár vidékén élő lakosság ezt a -ka elemet, mint helynévképzőt elvonta, s e képzőelem azonosulhatott a magyar kicsinyítő képzővel.

"A történelmi adatokból úgy látszik, hogy a -ka -ke helynévképző kialakulása észak-keleti magyar nyelvterületen, illetve a vegyes magyar és keleti - szlovák - rutén lakosságú vidéken a XV. XVI. században mehetett végbe" - írja Benkő /uo./. Mikesy /MNy. 46:147/ hozzáteszi: "A -ka kicsinyítő képző helyneveinkben elég gyakran szerepel, különösen elpusztulásoknál. Így Szabolcsból Eperjes > Eperjeske 1438-ból /Csánki, I, 513/".

A Rösze -ke eleméről - a fentieket figyelembe véve - több feltevésünk lehet.

1./ Elképzelhető egy eredeti, szláv ^xRezka alak /mint az orosz helynév/, amelyben már 1439-re - ahonnan első adatunk való - végbement a magánhangzó illeszkedés.

2./ Az eredeti alak egy szláv ^xRez lenne, amelyhez a XV. században helynévképzőként produktívá vált -ke elem járult. /Az időhatár itt megfelel az előzőekben jelzettnek, a helyszín nem, vagy keleti-szlovák esetleg rutén telepítést feltételezne./

3./ Kevéssé térünk el a 2. hipotézistől, ha feltesszük, hogy a fn. egy avult 'rez - irtvány' /vö. láz, **SZ**écs/ szláv eredetű magyar köznévből keletkezett, mikor már a -ke helynévképzőként adaptálódott nyelvünkben.

A kérdést - bővebb település- és népiségtörténeti adatok híján - el nem dönthetem.

A Rösze helynév - közvetlen vagy közvetett - szláv eredete valószínűnek látszik: az első szótagjában labiális magánhangzót tartalmazó alak eredetileg nyelvjárási forma, amelyet kb. múlt század vége óta hivatalosan is használnak.

Ruska

Deszkhez tartozó határrész Klárafalvához közel. Eredetét tekintve egy ~~rus~~uska alakra mehet vissza, és kapcsolatba hozható a XVIII. század első felében történt, Makó és környéke népességének feltöltését célzó rutén telepítésekkel. Nőnemű főnév /föld, rész?/ állhatott mellette, s ruszin származású telep birtokolhatta.

Hasonló helynév: Göncruszka /Kiss 1980, 244/.

Subasa/hegy/

Szegedhez tartozó külterület Dorozsmától D-re a Maty mentén. 1747-ben "Subbassa halom"-ként szerepel a "Szeged külterületének helyzetrajza" nevű térképen /Szőreg és népe, 18/.

A szó történetéről Kúnos Ignác /Nyr. 21:531/ azt írja, hogy eredeti alakja subasi /ejtsd: szubasi/ lenne, s a török szótárak 'rendőrfőnököt, mezőrendőrt' értenek alatta. Már a költő Zrinyinél megfigyelhető, hogy a -basi végű szavakat -basa végüként használja.

Kúnos feltevése: lehet, hogy a szó hódoltságbeli maradvány, lehet, hogy a szerbben meghonosodott és szerb közvetítéssel átvett szó. /Szabó József - "Kiskun-dorozsma földrajzi nevei"; kézirat - azt írja róla: "A XVI-XVII. században általános lehetett a magyar nyelvben szubasa alakban.

... a mai nyelvjárásban az eredeti sz hasonult a második tag s hangjának hatására."/

Magam az utóbbi felé hajlok; a Szerbhorvát-magyar szótár /III, 238/ szerint, 'subasa: mezőőr, csősz; albasa'. /A szlavóniai Rétfaluban családnévként is ismert, vö. Ballagi Aladár Nyr. 3:526/. Egyike lehet a betelepült szerb lakosság által meghonosított helyneveknek. /Rásonyi Nagy hiradása - miszerint Harambasa és Subasa a XV. században Kolozs megyében betelepített kun eredetű voivoda - ill. kenézcsaládok - a dorozsmai dülő névátvételének irányát megkérdőjelezhetik. Ha kun

viselőjükről is tudunk, s Dorozsma és vidéke kun pusztá volt, nem zárható ki a kun közvetítés sem - vö. Rásonyi 152./

Subasahegy elnevezés szerkezetét tekintve olyan, mint a Jakabffy-térkép számtalan családnév + hegy elem alkotta, általában szőlőt jelölő pontja /de lehet, hogy foglalkozást jelölt, mint a Fejér megyei Csősz község neve? - Kiss 1980, 169/.

A Subasahegy környéke ma szántó /kiskertek/, a lakosság egyszerűen Subasá-nak nevezi azaz jelentéstárgulás lépett fel, a hegy /'szőlő'/?/ a környező szántók nevévé vált.

Susán

Hódmezővásárhely egyik belterületi településrésze.

Szláv személynévi eredetűnek látszik; hasonló földrajzi nevekre Knieszsa hoz példát Temesből, illetve Torontálból a "Keletmagyarország helynevei" c. műve 288. oldalán, ahol a Sušanovec helynevet a Sušan szl. személynévből eredezteti, s idéz egy szerb Sušanj nevet is az Imenik regisztrából.

Kevésbé valószínű /de nem kizárható/ növénynévből való magyarázata; a Szerbhorvát-magyar szótár /III. 256/ a 'susan' szót 'szézámfü' jelentésben, Beke Ödön /Nyr. 62:80/ egy /közelebbről nem meghatározott/ szláv nyelvi 'susa - sulyom' /Trapa natans/ szót idéz Baranyából - hozzátéve, hogy a szótárak így nem ismerik.

A szókezdő szláv s-ből a magyar helynevekben már nem egyszer s lett /vö. subaša > Subasa; sucha > Suša szerbhorvát helynév; Susa - helység Ózdtól ÉNy-ra; Kiss 1980, 587/.

Magyar helynévadási módot tükröz; ha egy ^xSusanjb alakot feltételeznénk a birtokosképző az előtte álló más-salhangzót lágyitaná /bár a szóvégi ny depalatalizációja az ómagyar korban nem éppen ritka jelenség - vö. Bárczi-Benkő-Berrár 122/; ilyen helységnévre is van példánk Hont vármegyéből: Susány /Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása 123/.

Szilistya

Kübekházához tartozó határrész a községtől DK-re, a jugoszláv határ mentén.

Gyakori helynévtípus, az 1773-as összeírás szerint /1920, 331/ Arad megyében egy, Biharban három - különböző járásokban -, Máramarosban két Szelistye nevű település található; van Szelőce Nyitra megyében, Szelce Hontban, Szilistye Gömörben.

A szóban forgó határrész név többes számú alakot őriz, ilyen pluralisban álló - Seliš[✓]ta - formára a szerb-horvát helynevek közül Kiss /1980, 602/ is idéz példát.

Eredete a 'seli[✓]šte - 1/ elpusztult falu, falu-hely'

2/ 'majorság, szállás'

szóra vezethető vissza /Szerbhorvát-magyar szótár III, 56/ - és korrelációban van a 'gradi[✓]šte - várrom, vár-hely' jelentésű szóból alakult helynevekkel.

Szlatina

Ujszentivánhoz tartozó határrész a Boján/a/ és Livada részek között a községtől DK-re. Az elnevezés alapja földrajzi köznév, a szerb-horvát 'slatina - savanyuforrás; savanyuviztől átázott, majd megkérgekedett talaj /Kiss 1980, 503/; palus, aqua salsa /PON. 316/.

Az említett területen a szabályozási munkák előtt kisebb-nagyobb kiterjedésű állóvizek voltak /Szőreg és népe 21/, talaja ma szikes, száraz /uo. 39/.

E szóból is sok helynevünk származik, előfordulásuk helye csaknem megegyezik a Szelistye ~ Szilistye településnevekével.

Az 1773-as összeírás szerint /1920, 331/ Arad megyében - két járásban - kettő, Máramarosban szintén kettő, Trencsénben és Ungban egy-egy ilyen helynév fordul elő.

Szokony

Sándorfalvához tartozó külterületi település- és határrész. A névre 1786-ból van adatunk: Szokonyi kertészek /Inczefi 1960, 57/. Inczefi itt azt írja, hogy bizonyára azonos a dunántúli Alsó- és Felsőszokony névével, amelyről Moór Elemér /Westungarn 152/ kimutatta, hogy egy ómagyar Szakan/y/ személynévre megy vissza /1255: Zakan, Csánki 3:630/, ez viszont

kapcsolatban lenne a szláv 'sokolъ - falco sólyom' /PON. 318/ szóval. Heltai már idézett mondata a példa rá, hogy a 'zakány - /valamilyen/ madár' jelentésben a XVI. században ismert volt nyelvünkben /e szóra lásd még Mokány Sándor Nyelvtud. Ért. 105. szám 56-57/.

A sokolъ Szokonnyá alakulása úgy képzelhető el, hogy a szóvégi l>ly-lyé váltt /"Egész nyelvtörténetünkön végigvonul az l palatalizációja magánhangzó előtt és szó végén" Bárczi-Benkő-Berrár 119/, s azután ebből ny keletkezik, mint lapály>lapány, vagy vőfély>vőfény /Simonyi Zsigmond Nyr. 5:145/.

Ismerünk azonban l>ny változást is, erre köznévben is földrajzi névben is van példánk: sármál>sármány, Melegmál>Melegmány /Mészöly 1956, 19/, Murul>Murony /Kristó 1981/a. 40/.

A szántó neve személynévű eredetű lehet, magyar helynévadást tükröz és hasonló a +Kereset határnév történetéhez. /Szakonyt Saliga László - Szeged története 1983, 308- a dömösi prépostságnak adott, s az oklevélben Tápé után említett Csákány nevű faluval azonosítja, Györffy e véleményét nem osztja. Reizner e Csákányt Zákánynak - a mai Zákányszéknek - gondolja./

A Csongrád megyében található Zákányszék településnév eredete vitatott, Kiss szerint /1980, 713/ családnévre megy vissza, a csn. pedig némelyek /Gombocz, s nyomában Inczeffi/ szerint jász; Mokány - a Heltai által említett zakány-t figyelembe véve - szláv eredetű madárnévnek tartja, Knieszsa /1955, 564/ pedig egy 'zákány -

zavaros sűrűség, üledék' jelentésű szót idéz s ezt a szlovák 'zákal - zavaros hely, zavaros folyadék' /za + kal^x/ szóból származtatja.

Szomolya

Szeged-Algyőhöz tartozó vízjárta határrész a Szomolyai-csatorna, a Tápéi-főcsatorna és az ún. Vesszős feletti párhuzamos csatorna által határolt területen.

Nevének említésére Inczeffi /1960, 71/ 1782-ből /Szomolya/ és 1786-ból /"Szomolya nevezetű Posványae"/ hoz példát, ám a szó hangalakja arra utal, hogy a név ennél jóval régebbi, meglehetősen már az ómagyar kor első felében is. /Szomolya nevű helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is van, Kiss - 1980, 618 - 1269-ből Ighazoszuma formában idézi is nevét./

Az algyői határrész neve egy szláv 'smola - pix, bitumen' /PON. 317/ jelentésű szóra megy vissza, s a talaj ragadós, szurkos tulajdonságára utal.

Szomolya ugyanis 78 m tengerszint feletti magasságon fekszik - e "magasság" Csongrád megyében, de Magyarországon is, a legalacsonyabban fekvő területeket jelentí -, s a talajt öntésiszap borítja /Tápé ...1971, 12/.

A szláv smola > m. ^xszomola lesz /a torlódó más-salhangzók közé iktató bontóhang legtöbbször - és itt is - azonos a következő szótag magánhangzójával/; ^xszo-

mola > Szomolya név pedig az l palatalizációja révén keletkezik. Ilyen magánhangzó előtti szóbelsejei l > ly változásra szláv kölcsönszavainkban több példa van, črěslo > csoroszlya /Kniezsa 1955, 142; 357/.

A 'smola - pix, bitumen' jelentésben minden szláv nyelvben megvan, esetleges hangtani sajátosságok sem árulják el melyik szláv nyelv az átadó. Településtörténeti okok alapján azonban egy ódéli-szláv nyelvre gondolhatunk.

+ Velnök /Alvelnök/Felvelnök

Eredetileg a Maros két partján települt átkelőhely; +1247/+284/ 572; villa Vlnuk /Dl. 322. 5.§/.

A név később differenciálódik: +1256: prope Morusium sunt ville ... Oluelnuk /ÁUO. VII, 430/ - Alvelnök a bal parti rész neve, Felvelnök pedig Makófalva, utóbb Makó lett; 1299: possessiones suas ... Feluelnuk, que moderno vocabulo Makófolua vocaretur" /ÁUO. VII, 429; az idézett adatokat lásd Györffy 1966, 863, 876/.

A város /Makó/ területén népvándorlás kori és korai Árpád-kori leletek kerültek elő /Inczefi 1970, 199/; a név a legkorábbi szláv helyneveinkkel /Csongrád, Kanizsa, Rahonca, Zombor/ vehető egy sorba, bár ezek keletkezésének kora nehezen határozható meg - jegyzi meg Szegfű L. /Acta Hist. Szeg. LXII, 15/.

Inczeffi /i.m. 232/ úgy véli, hogy a névben egy 'marhapásztor' /ószláv volꝛ 'bos' + -nik képző/ jelentésű szó rejtőzik; évéleményével talán Zolnai Gyulát követi /Nyelvtudományi Közlemények 25:89/, aki a "Helyneveink eredetéhez" c. tanulmányában azt írja, hogy szláv állatnévből számos helynevünk származik, pl. turꝛ > Turóc, Tur stb; a 'volꝛ - ökör' szó származéka pedig - többek közt - a Velnök lehet.

E származtatás ellen több érv is szól, egyik, hogy a Velnök helynév eddig ismert említései között nincs első szótagában mélyhangrendű /o/ magánhangzót tartalmazó forma; másrészt a 'volꝛ' szónak e-fokon álló variánsát /^xvelꝛ/ nem ismerünk /PON. 338/. Vasmer is elutasítja a Volhinia /óorosz Volyn': terület Ukrajnában/ 'volꝛ' szóból történő származtatását, éppen azért, mert a Skazanie o Borise i Glebe és a Lavrent'evskaja letopis' Velyn' és velynjane alakot használ, vagyis az óoroszban nemcsak Volyn', Velyn' variáns is volt /Vasmer I, 347/. Figyelemre méltó az a tény is, hogy a 'volꝛ', mint -ű- tövű főnév igen régi továbbképzések esetén -ov- elemmel bővülő származékot adna /vö. Miklosich i.h./.

Az oklevelek többször magánhangzó nélkül írták a nevet - Vlnuk, Olwlnuk /Györffy i.h./ - ennek olvasata ^xválnuk lehetett.

A vokalizmus terén egyik legrégebbi változásunk a Melich /Honf. 52-53, 305/ által a következő földrajzi neveken bemutatott nyiltabbá válási folyamat:

Kris~Kirüs, Kërës~Körös /és Köres<Kewres
Ortvaynál/

Timis~Tümüs~Tëmüs, Tëmës~/nyj./ Tömös.

Az ómagyar tőszótagbeli i korán ë-vé változott /a XIII. század végéig/, a magyar ü-ből /a korabeli helyesírás szerint u-ból/ a XII-XIII. század határán lett ö. /Bárczi-Benkő-Berrár 148-152/, földrajzi nevünk fejlődése tehát a következő módon rekonstruálható:

Vl nuk/Velnuk~Vëlnük~Velnök/Velnek s a nép ajkán még Völnök, Völnek is; ez utóbbi variáns meglétét a máig élő Vőneky családnév bizonyítja /Bálint 1957, 684/.

Ha a vol~~u~~-ból való származtatás nehézségekbe ütközik a kérdés az, hogy milyen más lehetséges szófejtési kísérlet javasolható.

Borovszky /i.m. I, 272/ ezt írja: "Ha a helynév az ószláv 'vl~~u~~na, vl~~u~~na - hab, hullám' jelentésű szóból eredő vl~~u~~nk~~u~~ szó okleveles leírása, mely utóbbi - a habokkal bánó ember - révést jelenthet, akkor Izsák gróf falujának rátaláltunk nemcsak az értelmére, hanem ősidőkbe visszanyúló eredetére is. És semmi sincs, ami e származtatás ellen szólana; az ószláv nyelvben az ü és ĩ hangzók némák lévén ez a révést jelentő szó vlnik-nak vagy vlnuk-nak hangozhatott".

/Györffy szerint - 1966, 884 - "A szegedi rév felől jövő út a hiddal és vámmal rendelkező Bében^{at} vitt Csa-

nádba, elágazása volt Makó felé, ahol a velneki rév vitt át a Maroson"; rév tehát volt, s korábban is lehetett./

Borovszky következtetése mégsem megnyugtató magyarázat, hiszen történeti s nyelvészeti adatok nem hitelesítik egyértelműen a 'révész' származtatást. Mind a ^xvolnik - 'marhapásztor', mind a ^xvelnik - 'révész' szavakból történő magyarázatnak hibája, hogy ilyen alak a mai szláv nyelvek egyikéből se mutatható ki.

A vol- tövel való összevetés során annyi minden esetre valószínűnek látszik, hogy az eredeti tő egy ^xv~~6~~ln- /+ik képző: PON. 208/ lehetett.

Elképzelhető egy ^xv~~6~~l-/vel- + nik~~6~~ alak is, ez esetben 'valamilyen növénnnyel /milyennel?/ benőtt hely' jelentése lenne, mint 'trstnik - nádas' /PON. 332/ - s talán kapcsolatban van vele a Wielun' helységnév /Czesztohowától ÉNy-ra/, amelynek tövében egy fűféle neve rejlene /Zoltán András - ELTE - szíves közlése/.

/A szlávban a -nik képző nemcsak foglalkozást, de helyet és eszközt is képez, és - hasonlóan a magyar -s képzőhöz - valamivel való ellátottságot fejez ki./

S végül nem hagyhatunk figyelmen kívül egy 'vel- magnus' tövet sem - bár nem világos, hogy egy -nik~~6~~ képzővel milyen jelentésű helynevet alkotna /PON. 335/.

Zalota

Szenteshez tartozó külterületi településrész a várostól ÉNy-ra a Körös kanyarulatában.

Az elnevezésben egy szláv ^{d'szl.} 'zolto - aurum' jelentésű szó rejtőzik, amelyből először egy *zalata majd a Zalota alak fejlődött elhasonulással /például: 1211 Latamas ~ Heltai: - látomás, Bárczi-Benkő-Berrár 162, vagy Baltha/szállása/ ~ Balata ~ Balota/.

A *-gal jelölt alakra is van példa a magyar helynevek között, Baranya megyében van egy Zaláta nevű helység, amely már 1322-ben Zalata formában fordul elő /Győrffy 1966, 408/.

Miklosich /PON. 343/ ismer szerb és cseh Zlata helyneveket, Kiss pedig Szlovéniából idéz Zlata Voda helynevet, s azt írja a baranyai falu nevééről, hogy értelme tkp. 'aranyos' és lehet, hogy a név folyóvizről, forrásról vonódott át a településre /1980, 716/.

A Zalota helynév hangalakja arról tanúskodik, hogy szláv eredetű neveink korai rétegébe tartozik /eredeti ^{magyar} alakja *Zaláta lehetett/ településtörténeti okok miatt pedig arra gondolhatunk, hogy az a délszláv jellegű nyelv lehetett az átadó, amelyet a Csongrád - Szentes - Szegvár - Csany térségében élt szláv népesség beszélt.

Kovács

Zecsegudica

Deszkhez tartozó dombos határrész a falutól D-re. A szó /birtokos jelző + jelzett főnév/ összetétel, előtagja eg zečji ~ zečja ~ zečje: nyul- /Levasics-Surányi 821/; az utótagot a szótárak nem jelzik. Gudica helyett azonban találunk 'guza - fenék, far' alakot /Levasics - Surányi 139/, s ebből -ica kicsinyítő képzővel alakul az utótag. A "Magyarország földrajzinév-tára II. Csongrád megye" füzeté és az ehhez mellékelte térkép egyaránt a hibás - d-vel irt - formákat közli, Deszk lakossága azonban Zecseguzica-ként ismeri a dombocskát.

Az adatközlő - Rusz Milosné - /a deszki tanács szerb-horvát nemzetiségű elnöknője/ - kissé eufémisztikusan - 'nyulfeneke' értelműnek nyilvánította, jelentése - szerinte is - vaskosabb, a népi humort tükrözi, s talán a föld csekély értékével vagy a földfelszín morfológiájával van kapcsolatban.

IV.

A nevek kronológiai áttekintése

Amint már dolgozatom elején említettem a Csongrád megyei szláv eredetű helynevekben korban legalább két jól elkülöníthető rétege van, a honfoglalás- és kora Árpád-kori, majd 1690 után a szerb és szlovák telepesek által adományozott nevek. A két időpont között is vannak átvételek, ám korhoz /és néphez, átadó nyelvhez/ kötésük nehezebb, legfeljebb az oklevél datálása igazít el bennünket, ami csak támpont, hisz a helynév első okleveles említése előtt is élhetett. Sokszor eligazot a név hangalakja, amely megőrizhet nazálist, csak bizonyos időszakban produktív képzőket, vagy olyan helynévadási módot, amely csak egy adott korra /és adott népre/ vonatkozik. Számos helynévnél előfordul, hogy nem ismerem első írásos említését, azt hangtani, településtörténeti vagy egyéb szempontok figyelembevételével kísérelem meg korhoz kötni.

Az ún. korai réteget is két csoportra oszthatjuk, egy részük valószínűleg honfoglalás előtti, s a betelepülő magyar lakosság az itteni szlávoktól vette át, ide tartozik Csongrád, Kurca, Osztora, s talán Velnök is. 2
/Mindenesetre, - ha foglalkozásnevet látunk benne - figyelembe kell vennünk Györffy - kétség kívül szigorú - megállapítását /Tört. Szemle 1972, 295/: "A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar honfoglalás a Kárpát-medence helységeanyagában "tabula rasa"-t teremtett, s nincs meg a módszertani alap arra, hogy Árpád-kori helységneveket - közte foglalkozásnévi faluneveket-visszevezessünk a honfoglalás előtti időbe.

Ha szláv eredetű foglalkozásnévi helynevekkel találkozunk /.../ csupán azon lehet vitázni, hogy a helyi szláv lakosság saját nyelvén adott-e a falunak nevet, avagy a magyar lakosság a nyelvébe átvett jövevényszóval nevezte el a telepet". Felhasznált adatainkat összevetve azonban világosan kitűnik, hogy - ha foglalkozásnévi faluneveket talán nem is, de - Árpád-kori helyneveink egy részét alapos okkal vezethetjük vissza a honfoglalás körüli időkre./

A korai réteg másik csoportjába a pusztá személynévből keletkezett helyneveket sorolom; Csany /1075/, Dorozsma /1075/, illetve 1237/, Pankota /?/, Rábé /1256/, *Zelota* Susán /?/, Zombor /1247/; ide tartozik még Lándor-Nandurtou /1075 - egyik legkorábbi telepítési emlék/; Porgány /1247 : Paradan/.

Korai említésüket nem ismerem, de régi hangváltásokat tükröző réteg: + Balaton, Zalota, Karóca, Szomolya, Palé /XIII-XIV. sz-ig?/.

Első említése a XIV. századból való: Gorzsa /1331/ de - bármely etimont is vesszük figyelembe - ennél korábbi eredetre utal; ilyen név Dóc is /1488/; XV. századnál korábbi eredetét nemcsak hangalakja, a területén talált Árpád-kori leletek is alátámasztani látszanak.

XV. század

Máma /1423/, Rösze /1439/, Pana /1487 Borovszkynál; ám tévesen Hódmezővásárhely környékére helyezi/, Deszk /1490/.

XVI. század

Kereset /mint szn. 1522/, Kis- és Nagykirálica /1550 körül/,

XVIII. század

Ardics /1787/, Biberés /1735/ Bilisics /1747, Bogdán/ér/
1776/, Buják /1763/, Hajdova /1782/, Bordány /1747, Szo-
konya /1786/,

Datálás nélkül, de a XVIII. századhoz kötném a:
Bojan/a/, Budzsák, Gajgonya /?/, Gyuka, Jerkóbara, Jeru-
ga, Kukutyin, Lúcs, Livada, Meje, Ruszka, Subasa, Szilis-
tya, Zecsegudica helyneveket. /A Gajgonya esetleg lehet
nagyon korai is, ha nem számolunk szerb közvetítéssel, ha-
nem honfoglalás-korinak vesszük, vö. Reizner, Szegfü./

A Palé közszőként - az Oklevélszótár adata szerint - a
XIII. században már megvolt, a Porond - bár csak 1530-
ból adatolt - közszőként ennél fél évezreddel is koráb-
binak tekinthető; hogy Csongrád megyében földrajzi név-
ként mióta él - nem tudom.

Míg a XVIII. századi - ma pusztá személynévként hasz-
nált - Ardics, Buják, Bilisics rövidüléssel keletkez-
tek, a szintén XVIII. századból adatolt Bordány és Szo-
kony helyneveket korábbi időponthoz /XIV-XV. századig
keletkezettek/ közé tenném.

V.

A földrajzi neveket alkotó szókincs; tipológiai
elemzés

A vizsgált mintegy 50 szláv eredetű /vagy annak tartott/ földrajzi név - mint már említettem - két nagy csoportra osztható: személynévi és köznévi eredetű nevekre. Ezek közül 17 vehető nagy bizonyossággal személy- illetve családnévnek /Ardics, Balota, Bilisich, Bogdán, Bordány, Porgány, Buják, Csany, Dorozsma, Gajgonya, Gyuka, Hajdova, +Kereset, Zombor, Pankota, Rábé, Susán, Szokony;/; a Boján/a/, Deszk, Máma, Subasa nevekről - pontosabb adatok híján - annyit tudunk, hogy személy- [Bojan/a, Deszk, Máma], vagy családnevek is lehetnek /Subasa/. Szigorúbban nézve: a Balota - szlávok formája ellenére - kun név, a Máma törökös is lehet, a Bojan/a/, a Gajgonya, Subasa neveknél is törökös → szerb közvetítéssel számolhatunk.

E nevek lehetnek egytagúak képző nélkül: /illetve a képző csak etimológiailag mutatható ki/ Ardics, Bordány, Porgány, Buják, Gajgonya, Gyuka, Kereset, Pankota, Rábé, Susán, Szokony; képzővel: Hajdova /és a Bilisics Bili-sica variánsa/; és többtagúak.

A többtagúakat egy személynévi és egy /vagy több/ köznévi elem alkotja, melyek egyike az un. alapelem /ér, hát, stb. vö. Inczeffi 1970, 73/, a meghatározó elem pedig /itt/ a személynév: Balotai-csatorna, Bilisich-erdő, Bogdánér, Csanytelek. A Kiskundorozsma, Kiszombor, Kistrábé neveknél a személynév az alapelem, s a 'kis' /és a 'kun'/ a meg-

határozó elem, amely az alapelem valamely tulajdonságát definiálja.

A másik nagy csoport: a földrajzi neveket alkotó köznevek, amelyeknél ismét elvégezhetjük a fenti szerkezeti tagolást.

Köznévi egytagú: Balaton, Balatán, Budzsák, Csongrád, Deszk/?/, Dóc, Gorzsa, Jeruga, Karóca, Kukutyin, Kurca, Landor, Livada, Lúcs, Meje, Osztora, Palé, Pana, Porond, Rösze, Ruszka, Subasa /?/, Szlatina, Szilistya, Szomolya, Velnök, Zalota.

Köznévi többtagú: Budzsák-dülő, Jerkóbara, Kiskirálica, Nagykirálica, Krak-ér, Mámai-dülő — Mámairét — Mámazug /ha Pais etimonját vesszük figyelembe/; Subasahegy /ha foglalkozásnév/; Zecseguzica /az összetételt a magyarok nem érzékelik, ezért az előző csoporthoz is sorolhatnánk/.

A felosztás - a néhol kétes etimon, illetve a magyar fül számára nem érzékelhető, de majdnem minden névben meglévő képzők miatt - nem lehet tökéletes; a több helyre is sorolható helyneveket mellettük zárójelben levő ? jelzi.

Természeti nevek

- utalhatnak vízre: Bogdánér, Jerkóbara, Jeruga, Krak-ér, Kurca, Osztora;
- földfelszínre: +Balaton /mocsár/, Balatán, Budzsák 'szöglet', Bojana /?/, Dóc/'völgyecske', Gorzsa

/'dombos'?, Karóca /'teknő v. teknők'/, Livada /'vizjárta rét'/, Palé /'árterület, nedves rét'/, Pana /'vizes, habos'/, Porond /'homoklerakodás'/, Szlatina /'szikes'/ Szomolya /'tőzeges, ragacsos talajú föld'/, Zalota /'csillogó, aranyló vízfelület' - majd a környéke/;

- növénytakaróra: Biberés /?/, Bilisich-erdő, Gorzsa /ha 'körte' ?/, Kukutyin /'bürkös'/, Lúcs /'fenyőféle'/ Rösze /'irtvány'/?/.

Műveltségi nevek /az ember munkájának, tevékenysége eredményeinek nevei/

- Foglalkozásnevek: Subasa /'csősz'/?/ Velnök /'révész'/?/,
- Létesítménynevek: Szilistya /'faluhelye, elpusztult falu'/, Csongrád /eredetileg 'földvár' majd a név kiterjed a vár környékére is/
- Birtoklástörténeti nevek:
- Birtokhatár emléke: Meje /?/
- A földhöz kapcsolódó asszociációk: Zecseguzica /'nyúlfeneke' talán 'csekély értékű'/?/; ~~Királica~~ /Izabella királynőé volt ?/
- Betelepítések emléke: Lándor, Ruzska

E tipológiai osztályozás sem teljes, csak kísérlet, egyrészt némely földrajzi név - jelentéstartalmánál fogva - több helyre is besorolható /Rösze - lehetne műveltségnev és földfelszínre utaló természeti név stb./, másokat bizonytalan eredeztetésük miatt lehet két /vagy több/ csoportba besorítani. Nem kategorizálható a Deszk(?), nehezen a Mára, sok a

bizonytalanság a Velnök körül, a Bojana pedig inkább személynévi eredetűnek vehető.

A kategóriákba, típusokba sorolás az ún. alapelem /ér, hát, dülő, zug stb./ nélküli földrajzi neveknél azért is csak kísérletnek nevezhető, mert - idegen eredetű elnevezésekről lévén szó - a nevek jelentése köznévi értékében ritkán /magyar anyanyelvűnek alig/ érvényesül; a név legtöbbször nem idézi fel a jelentéstartalmat, szerepe csak az azonosítás.

Martinkó András szavaival élve /"A tulajdonnév jelentésánához" Pais Eml. 191, 194/: "A tulajdonnév olyan jel, amelynek lexikai és mindenkori szintaktikai jelentése azonos. /.../ Ha a név tartalma homályos, vagy ismeretlen - előtérbe kerül az identifikáció".

A földrajzi nevek szerkezete

/Hangtani, alaktani elemzés/

Mivel a vizsgált területen viszonylag kevés honfoglalás előtti és államalapításkori szláv eredetű helynevet találunk e néhány példából mélyreható következtéseket nem vonhatunk le.

A magyarországi szláv helynévanyagról Knieszsa /1938, 402-403/ azt írja, hogy - általában véve - csak annyit lehet megállapítani róla, hogy sem orosz, sem lengyel jellegű nem volt, "hanem olyan nyelvi sajátosságokkal rendelkezett, amelyek a szláv népek közül egye-

dül a déli szlávokra, valamint a csehekre és tótokra jellemzők. A további szétválasztáshoz - hogy t.i. meddig terjed a tót és meddig a déli szláv nyelvterület, és hogy az utóbbi szerb, bolgár, horvát vagy szlovén jellegű-e - helynévanyagunk nem eléggé megbízható. Ennek oka egyrészt az, hogy a szláv nyelvek hangtana között a X-XI. században, néhány sajátosságot leszámítva, a különbség még igen csekély lehetett, másrészt pedig az, hogy a magyar hangfejlődés még ezeket a különbségeket is teljesen eltörölte."

Bartha Antal /Tört. Szemle 108-109/ a szláv eredetű jövevényszók átvételének korát vizsgálva kifejti, hogy a különböző intenzitású, több évszázados magyar-szláv népi érintkezések során átkerült szócsoporthoz átvételének korát illetően nincsenek véglegesnek tekinthető eredmények. Az átvételeket nem köthetjük pl. a honfoglalást követő egyetlen évszázadhoz. S mivel a helynév a szókincs része - véleményem szerint ez rá is vonatkozik. "Szláv jövevényszavaink eredeztetését illetően éppen a X. század eleje és a XI. század közepe közötti másfélévszázad okozza a legnagyobb nehézséget. Nem eléggé tisztázott ui. a szláv őslakosság közelebbi meghatározása" - írja.

Knieszsa - néhány évvel a fenn említett megállapításai után - a dél-alföldi honfoglaláskori szlávokról már konkrétabban szól /Századok: 1945-46, 222/; nyelvüket bolgárosnak minősíti, bár - úgy érzi - benne a bolgár jelleg nem elég határozott, s gyakran a bolgáros jelleget nem lehet különválasztani a szerbestől, aminek oka lehet az is, hogy a délszláv nyelvjárások között számtalan kevert típus létezett, s létezik ma is.

Melich, aki e kérdést monográfiában dolgozta fel, műve első mondatában meghatározza feladatát: "E dolgozat célja megállapítani a nyelvtudomány segítségével azt, milyen nyelvű népeket találtak a IX. század második és a X. század első felében a honfoglaló magyarok az általuk elfoglalt Magyarország területén" /Honf. 1/.

Melich azt vallja, hogy a honfoglalás korában Szerém, Verőce és Pozsega megyében, a Tisza-Maros szögben, a Duna-Tisza közén fel Sáros és Ung megyéig a lakosság délszláv nyelvű volt /Honf. 141-145/.

E délszláv nyelv hangtanának jellemző vonását látjuk az általam vizsgált terület szláv helyneveinek ősi rétegén /e nevek közül Csongrádot Melich részletesen jellemezte: p. 141/:

- 1./ Az ősszláv tort, tolt, tert, telt hangkapcsolatok helyén trat, tlat, trět, tlět van: vö. ómagyar Csurngrád.
- 2./ Az ősszláv t_ort, t_olt, t_ort, t_olt - típusú nevek tr_ot, tl_ot, típusúak; lásd délszláv cr_on_o ómagyar Csurngrád /esetleg ^xvl_onik ~ Velnük/.
- 3./ A jelzős szerkezetben a melléknévi jelzők nominális alakban szerepelnek: délszláv Cr_on_o Grad_o ~ óm. Csurngrád
- 4./ Az orrhangú magánhangzók nagyjából megvoltak; P_okota ~ Pankota, Z_obr_o ~ Zombor.

Melich megállapítása szerint /s mint láttuk Knieszsa véleménye is hasonló/ e délszláv nyelv kevert jellegű volt; legalábbis a tj, dj hangkapcsolat helyén álló št, žd, d, ć és /ritkábban/ j reflexek erre utalnak; s részben a keleti szerbhez, részben a nyugati bolgárhoz állt közel.

Az ě hang ebben a nyelvben e-nek hangzott, vö. délszláv Ošek^x, ómagyar ^xOszek > ^xEszek > Eszék /Honf. 143/.

Amennyiben ezt elfogadjuk a Pana név első szótagbeli a-ját /ha az ősszláv ^xpěna-ból származtatjuk/ csak a keleti bolgárból tudjuk magyarázni, ahol ě > a vagy ä-féle hang /Knieszsa 1943, 38/; ezek szerint a név vagy nem honfoglaláskori, vagy a, "kevertség" nemcsak a tj, dj reflexekben jelentkezik.

A Pana magánhangzóinak rövidsége szintén bolgáros jellegre utal; Melich szerint a honfoglaláskori délszláv nyelvben nem volt kvantitás /Honf. 144/, ahol ma hosszú magánhangzó van /pl. Szerem > Szerém/ az újabb - magyar fejlemény. "Ma a legtöbb bolgár nyelvjárásban nincsen kvantitás. A nyugati bolgár nyelvjárások közt pedig egyetlen egy sincs, ahol hosszú magánhangzó akárcsak mint megőrzött régiség is előfordulna. A szerb nyelvnek is vannak nyelvjárásai, ahol nincs kvantitás. Ilyenek a nyugati bolgár nyelvjárásokkal érintkező Morava folyóvölgyi nyelvjárások..." /uo./. /Knieszsa ezzel szemben a rövidülési folyamat megindulását - s így a kvantitás megszűnését a bolgár és makedon nyelvben - későbbre, a X-XI. századra teszi, vö. Nyelvtud. Közl. 45:96. E feltevése amellet szól, hogy a Pana név nem honfoglaláskori, hanem kb. XI. századi bolgár átvétel lehet./

A redukált hangok minőségéről Melich nem ad egyértelmű meghatározást. "Lehetséges..., hogy az általunk vizsgált terület délszláv nyelvében az ɛ és az ɐ honfoglaláskor már egy hanggá lett. Ez az új hang az idegen, vagy akár saját nyelvén latin betűkkel író emberre olyan benyomást tett, amelyet az lat. i betűvel irt le, vö. ó-délszláv *sɛtɛnikɐ* 'százados, száznagy, centurio', óhorv. és ó-szerb *sɛtɛnikɐ* u.a. mai horv. és szerb *sàtnîk*, latin íróknál régen *sitnicus* /*setnicus*, *sednicus*/..."

Majd pár sorral lejjebb: "A magyar nyelv délszláv eredetű köznevei, mint amilyen a moh < délszláv *mɔchɐ*, rozs < délszláv *rɔžɐ*, len < délszláv *lɛnɐ* /.../ arra mutatnak hogy a szerémségi és a Duna-Tisza közti honfoglaláskori délszláv nyelvben a két félhangzó még két külön hang volt" /143/.

Ha az első megállapítást vesszük figyelembe nem tudjuk eldönteni, hogy a Vlnuk > Velnök névnél a tőben még ɛ, vagy már ɐ volt a feltételezett félhangzó, mert mindenképpen magashangrendű magánhangzónak /i-nek?/ kellett volna belőle alakulnia - ezzel szemben, ahol a magánhangzó már megjelenik /Oluelnuk/ ott e-van /bár épp a *sitnicus* ~ *setnicus* variálása példa rá, hogy i is e is lehet. /Figyelembe kell vennünk az újabb kutatási eredményeket is: "...amint a magyar nyelv e nyelvjárásból vett jövevényszavai mutatják, az ősszláv ɛ és ɐ két külön hang volt ebben a nyelvjárásban." Ez a tény kizárja a keleti szerb jelleget, mert ott az ősszláv ɛ, ɐ helyén csak egy magánhangzót találunk" - írja H. Tóth 1983, 144./

Ha az ɛ és az ɐ még két külön hangot jelölt - mint arra Melich második feltevése utal, akkor a tőben feltét-

lenül 6 minőségű hangot kell keresnünk, erre utal már a legkorábbi írott adat /Vlnuk/ is, ahol a második szótag ejtése -nük lehetett, s belőle a magánhangzóharmónia révén vált -nek, majd labializációval -nök. Amennyiben a tőben mélyhangrendű magánhangzót feltételeznénk a második szótagból - éppen az illeszkedés szabályai szerint - a magyarban -nuk -nok vált volna, vö. asztal-nok óegyh. szláv stol6nik6, bajnok <óm. boj6nuk < dél-szláv boj6nik6 /Kniezsa 1955, 66, 72/.

A legtöbb korainak mondható helynevünk mai /illetve első írásos emlékének/ hangalakja már nem az átadó szláv nyelv sajátosságait őrzi, hanem az ómagyar kori változásokat, az átvevő nyelvbe történő beolvadást tükrözi; a XVII-XVIII. századiak pedig - elenyésző kivétellel - a szerbből magyarázhatók.

Morfológiailag a személynévi eredetűeket a nem képzett nevekhez sorolom, bár közülük az Ardics, Bili-sics, Dorozsma, Hajdova, Pankota nevekben etimológiailag kimutathatók képzők. Ide vehetők a törökből szerb-horvátba átkerült nevek is, amelyek a törökben esetleg képzettek /pl. a Subasa/, illetve ott is kölcsönszók /Budzsák, Gajgonya, Jeruga/.

Ebbe a csoportba vehetjük a köznévi eredetűek közül a Deszk /?/ Lándor, Lúcs, Meje, Osztora, Pana, Porond, Szomolya, Zalota nevet. Végeredményben de-verbális képzésű ^xpaliti > Palé; ^xliti > Livada.

A képzővel alakult földrajzi nevek lehetnek

- a/ szláv tő + szláv képző;
- b/ szláv tő + magyar képző /illetve a Hajdó-
vánál magyar tő + szláv képző/ felépíté-
sük.

a./ Balaton, Balatán

összl. 'bolto - palus' + -~~tn~~-képző /PON.211/

Dóc

összl. 'dol~~t~~ - vallis' + -~~tc~~ képző /PON.209/

Gorzsa

összl. 'gora - mons' + -~~ust~~ képző /ha 'dom-
bos'; PON. 211/

Karóca

összl. 'koryto - teknő, mélyedés' + -~~tc~~e képző
/ha nem < Karlovci/ esetleg koryt~~tc~~a pluralis? PON.210/

Kukutyin

szerb 'kukuta - bürök' + - in~~t~~ /-~~tn~~ ?/ képző
/PON. 211/

Kurca

összl. 'kur~~t~~ - gallus' + -~~tc~~a képző /PON. 16;
210/

Röszke

'rez' - Schnitt, vágás' + -ka /ke?/ képző

Ruszka

'rus- - orosz' + -**6sk6** -képző /PON. 209/

Szilistya

összl. 'selo - tentorium, ager; falu' + -**ište** képző /plur.
-**ista**/ /PON. 209/.

Szlatina

összl. 'soltina' < ^x**sol6** + -**t6**- + -**6n**- /Trubacsev 140/

Velnök

^x**v6l**/vel/- /?/ +-**nik6**; vagy **v6ln**- + -**ik6** /PON. 208/8/

b./ Biberés

biber/?/ + -s képző, amely valamivel való ellátottságot fejez ki.

Etimológiailag több tagból álló földrajzi nevek:

a./ Csongrád 'črn6-fekete' + 'grad6-vár'

b./ Zecseguzica 'zečji - nyul- + 'guzica-fenék'

Az első esetben elhomályosult a jelzős főnévi összetétel, a másodikban még érzékelhető.

Mindkét nevet az ún. egyszerű földrajzi nevekhez soroljuk, mert a név egyik eleme nem funkcionál maga is névként, hanem csak együttesen alkot egy helyre lokalizálható földrajzi nevet.

Két vagy több köznévi /illetve tulajdonnév+köznévi/ tagból álló egyszerű földrajzi névnek kell tekintenünk a szláv elem + magyar elem ill. magyar elem + szláv elem alkotta helyneveket is: Csany + telek; Kis+kun + dorozsma; Kis/Nagy + királica, Jerkó + bara, Kis + rábé; Kis + zombor; Krak-ér, mert a nevet alkotó tagok külön-külön nem használatosak földrajzi névként /vö. Inczeffi 1970, 23/, mint pl. Mázaszászvár, Kemen-dollar, Vásárhelymakó.

VI.

Amikor Melich és Kniezsa - a dél-alföldi helynevek és a IX. századi helyi uralmi viszonyok ismeretében - körülhatárolták az átadó szláv nyelv milyenségét, azt állapították meg, hogy az - kevert jellegű - óbolgár /Melich/, illetve az ócseh, ószlovák és ódélszláv nyelvekre jellemző sajátosságokat mutatja /Kniezsa/. Megállapításuk kiállta az idő próbáját, alapvetően igaz, legfeljebb kiegészítésül tehetünk hozzá néhány gondolatot.

Az általunk tárgyalt terület - mint már említettük - a IX. században a bolgár birodalom érdekszférájába tartozott, újabb kutatások /Boba, Püspöki Nagy, Toru Senga/ azonban a nagy-morva államhoz tartozónak vélik. Bármelyik feltevést tekintenénk bizonyítottnak, hibát követnénk el, ha a bolgár uralom mögött tisztán bolgár, a morva mögött csak morva etnikumot keresnénk. /Az utóbbi esetben pl. arról van szó, hogy egy autochton szláv nemzetségszű - katonai kíséretére támaszkodva - megszerzi más szláv nemzetségek és törzsek fölött a hatalmat, a birodalom elnevezésében azonban az uralkodó törzs neve válik mérvadóvá/.

A Bajor Geográfus a 870-es évek elejére /ante 873/ az Alsó-Tisza vidékére lokalizálja a 820-as években a bolgár birodalom kötelékéből kiszakadó és a frank birodalomhoz segítségért forduló praedecentusokat, amelyeket a /keleti/ obodritákkal azonosítanak. Szádeczky-Kardoss /Szeged története I., 1983, 208-215/ úgy véli, ha ez a nép a 810-es évektől a 870-es évekig tartani tudta magát e tá-

jon "... akkor nagy a valószínűsége annak, hogy a következő másfél évtized alatt sem tűnt el nyomtalanul" /212/.

A "bolgár uralom, bolgár érdekszféra" kifejezések is megen-
gedik azt az - egyébként bizonyított - feltevést, hogy a
bolgár birodalom e végvidékén ne csak bolgár, hanem kevert
/Szegfű László terminusa nyomán: avaroszláv / lakosságról
beszélhessünk, ahol magát a bolgár elnevezést is több törzs
összefoglaló neveként értelmezhetjük.

Ha elfogadjuk az újgrammatikus Hermann Paul elméletét: min-
den nyelv /igy az óbolgár is/ - az egészen kis nyelvektől
eltekintve - csak nyelvjárásaiban él; és számolunk bizo-
nyos avar-morva, avar-bolgár /egyszóval: avaroszláv/ lakos-
sággal is a vidéken, világossá válik miért nevezhetjük az
átadó szláv nyelvet kevert jellegűnek, amelyben ugyan do-
minánsan óbolgár jegyeket találunk, de pl. az ě nemcsak e-
nek hangozhatott ebben a nyelvjárásban /mint Melich állit-
ja a Honf. 143. oldalán/, hanem a-nak is /vö. Knieszsa Ke-
letmo. 121/.

A későbbi - szerb - beszivárgások, majd szervezettebb
betelepedések során is nem egy, hanem több körzet kirajzó
lakosságával számolhatunk, s a Morava folyó völgyi nyelvjá-
rások régóta érintkezésben voltak a nyugati-bolgárral /Me-
lich Honf. 144/.

Az átvevők nyelvén e földrajzi nevek még torzulhattak is
/hanghelyettesítéssel stb./, a szókinszbe bekerülve a ma-
gyar artikulációs bázishoz igazodtak, formálódtak, esetleg
- mint a magyar szavak - elvesztették tövéghangzójukat,
labializálódtak, képzőjük esetleg /-nik>-nok/ adaptáló-
dott, magyar képzővé vált.

Sokuk több évszázados használat után eltűnt /Velnök/, vagy kihalóban van /a két Királica/, némelyüket a civilizáció /lecsapolás, tagosítás/ sodorja a kihalás szélére, s váltja fel a VI-os dűlő, XII-es tábla típusú elnevezéssel. Ennek az eltűnésnek, kihalásnak fog gátat vetni /de legalábbis nyomtatott formában megőrizni/ a Csongrád megye földrajzi neveit összegyűjtő mozgalom, amely a megye több, mint hatvan települése bel- és külterületi részeinek neveit, lokalizációjukat, domborzeti viszonyaikat, a hozzájuk fűződő hagyományokat, a névadás valószínű okát és egyéb adatokat fog rögzíteni. A monográfia publikálása után a kutatók rendelkezésére áll majd - e dolgozat névanyagánál jóval nagyobb nagyságrendű - szláv helynévanyag /amelyben megtalálhatók lesznek a településhez tartozó, csak az ottaniak által ismert kisebb földrajzi egységek és objektumok /dűlők, halmok, kutak, tocsogók/ nevei is, amelyeket több okból /részletes térkép-, adathiány stb. / e disszertáció keretei között nem tudtam tárgyalni. Azok feldolgozása tipológiai, etimológiai elemzése nem egy, hanem több - nagyobb lélegzetű - munka tárgya lehet majd.

E kis dolgozat nem készülhetett volna el, ha több jeles szakember nehezen hozzáférhető kézirattal, tanáccsal, jóindulatú megjegyzéssel nem segítette volna kezdő kollégájuk néha bizonytalan lépteit. Köszönöm H. Tóth Imrének, Szabó Józsefnek, Kristó Gyulának, Hegyi Andrásnak, Juhász Antalnak és Szegfű Lászlónak a munka során adott instrukcióit, észrevételeit s azt, hogy olyan cikkekre, művekre hívták fel a figyelmem, amelyek létezéséről esetleg nem volt tudomásom /bár -sajnos- e munkák egy részéhez nem jutottam hozzá/ a következőkben számba vehetem.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1/ H. Balázs Éva-Makkai László: Magyarország története I-II.
Budapest, 1972.
- 2/ Bálint Csanád: A Dél-Alföld a IX-X. században, Tiszatáj,
1976/10.
- 3/ Bálint Sándor: Szegedi Szótár, Budapest, 1957.
- 4/ Bálint Sándor: Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezeték-
nevei, Budapest, 1963.
- 5/ Ballagi Aladár: Szlavóniai magyar családnevek, Nyr. 3:526
- 6/ Bárczi Géza: Az Árpád-kori magyar hangjelölés c, ch és sch
jeléhez /Melich Emlékkönyv/, Budapest, 1942.
- 7/ Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete, Budapest, 1958.
- 8/ Bárczi Géza: A tihanyi apátság alapítólevele, mint nyelvi
emlék, Budapest, 1951.
- 9/ Bárczi Géza-Benkő Loránd-Berrár Jolán: A magyar nyelv tör-
ténete, Budapest, 1967.
- 10/ Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene, Budapest,
1980.
- 11/ Bartha Antal: A magyar történelem problémái 1526-ig, Tör-
ténelmi Szemle, 1968.
- 12/ Bátky Zsigmond: Palé, Népünk és nyelvünk 5:31
- 13/ Bayer József: Bogyzsló helynevei, Nyr. 3:47
- 14/ Beke Ödön: Szláv jövevényszavainkhoz, Nyr. 62:80
- 15/ Benkő Loránd: /főszerk./: A magyar nyelv történeti-etimo-
lógiai szótára, Budapest, 1967.
- 16/ Benkő Loránd: -ka, -ke képzős helyneveink kérdéséhez,
Mny. 46:163

- 17/ Bernula Mihály: Pitvaros rövid története 1816-1969
/hely- és évszám nélkül/
- 18/ Boba Imre: Moravia's History Reconsidered a Reinterpretation of Medieval Sources, Hague, 1971.
- 19/ Borovszky Samu: Csanádvármegye története 1715-ig,
Budapest, 1896.
- 20/ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890-1913.
- 21/ Elekes Lajos: Hunyadi, Budapest, 1952.
- 22/ Evlia Cselebi Magyarországi utazásai /ford. Karácson Imre/ I. II; Budapest, 1908.
- 23/ Fehér Géza-Göller Aladár: Magyarok és bolgárok,
Budapest, 1942.
- 24/ Ferenczi János: Helynevek - Szőreg, Nyr. 2:477
- 25/ Gombocz Zoltán: Árpád-kori török személyneveink,
Budapest, 1915.
- 26/ Gombocz Zoltán-Melich János: Magyar etymológiai szótár I. Budapest, 1914-1930.
- 27/ Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig,
a törzstől az országig, Századok, 1958.
- 28/ Györffy György: Névtudományi vizsgálatok, Budapest,
1960. /Szerk. Mikesy Sándor/
- 29/ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest, 1966.
- 30/ Györffy György: Egy krónikahely magyarázatához, Történelmi Szemle, 1966.
- 31/ Györffy György: Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez, Történelmi Szemle, 1972.

- 32/ Györffy György: Az Árpádok és a kereszténység, História 1983/V-VI./a.
- 33/ Györffy György: István király és műve, Budapest, 1983/b.
- 34/ Hadrovics László: Muraköz helynevei, Nyelvtudományi Közlemények, Budapest, 1931-34.
- 35/ Hadzisz Dimitriosz-Kapitánffy István: A bizánci irodalom kistükre, Budapest, 1974.
- 36/ Hefty Gyula Andor: A térszíni formák nevei, Nyr. 40.
- 37/ Hegyi András: /szerk./: Szőreg és népe, Szeged, 1977.
- 38/ Herczeg Gyula: Olasz-magyar szótár, Budapest, 1967.
- 39/ Hóman Bálint-Szekfü Gyula: Magyar történet I. Budapest, 1935.
- 40/ Horger Antal: Kétnyilt szótagos hangtörvény, MNy. 36:321
- 41/ Inczeffi Géza: Szeged környékének földrajzi nevei /Nyelvtudományi Értekezések 22. szám/
- 42/ Inczeffi Géza: Csongrád megye nyugati részének régi földrajzi nevei, Szeg. Ped. Főisk. Évkönyve 1960.
- 43/ Inczeffi Géza: A Tisza-Maros szöge régi halászatának nyelvi emlékeiből, Szeg. Ped. Főisk. Évkönyve 1961.
- 44/ Inczeffi Géza: Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata, Budapest, 1970.
- 45/ Juhász Antal: /szerk./ Tápé története és néprajza, Szeged, 1971.
- 46/ Juhász Kálmán: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében, Budapest, 1926.
- 47/ Kálmán Béla: A nevek világa, Budapest, 1973.
- 48/ Keszler Borbála: Szókezdő mássalhangzó torlódások magánhangzó előtéttel való feloldása korai jövevényszavainkban, MNy. 62:36

- 49/ Kiss Lajos: Névtudományi előadások II. Névtudományi konferencia, Budapest, 1969. /Nyelvtudományi értekezések 70. szám/
- 50/ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Budapest, 1980.
- 51/ Knau z Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis /Collegit et edidit Ludovicus Crescens Dek, 1924./
- 52/ Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században, Budapest, 1938. /Szent **István** Emlékkönyv II./
- 53/ Kniezsa István: A magyar zs hang eredete MNy. 28.
- 54/ Kniezsa István: Szláv eredetű víznevek a Székelyföldön, MNy. 44.
- 55/ Kniezsa István: Megjegyzések a helynevek kérdéséhez, Századok, 1940.
- 56/ Kniezsa István: Szláv jövevényszavaink magánhangzó kvantitása, Nyelvtud. Közlemények, 45:77-101
- 57/ Kniezsa István: Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei, Debrecen, 1943.
- 58/ Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei, Budapest, 1943-44 /A magyarok és románok I. kötetében, szerk. Deér József és Gáldi László/.
- 59/ Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I-II. Budapest, 1955.
- 60/ Kovács Kálmán: /szerk./: Szerbhorvát-magyar szótár I-II-III. Novi Sad, 1968.

- 61/ Kristó Gyula-Makk Ferenc-Szegfü László: Adatok "korai" helyneveink ismeretéhez, Act. Hist. Szeg. 1973/1974.
- 62/ Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához, Act. Hist. Szeg. 1976.
- 63/ Kristó Gyula- H.Tóth Imre: A legrégebb Naum-legenda és a magyar honfoglalás, Act. Hist. Szeg. 1977.
- 64/ Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon, Budapest, 1979.
- 65/ Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Budapest, 1980.
- 66/ Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a török világ végéig, Békéscsaba, 1981/a.
- 67/ Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada, Budapest, 1981/b
- 68/ Kristó Gyula-Makk Ferenc: III. Béla emlékezete, Budapest 1981.
- 69/ Kristó Gyula: Az alföldi bolgár uralom kérdéséhez, Dissertationes Slavicae, Szeged, 1983.
- 70/ Kristó Gyula /szerk./: Szeged története I. Szeged, 1983/a.
- 71/ Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról, Budapest, 1983/b.
- 72/ Kúnos Ignác: Subasa, Harámbasa Nyr. 21:531
- 73/ Levasics Elemér-Surányi Magda: Szerbhorvát-magyar kézi szótár, Budapest, 1967.
- 74/ Lőrincze Lajos: A földrajzi nevek etimológiai szótárának hasznáról, Nyr. 103:13

- 75/ Lőrincze Lajos: Névfejtés és művelődéstörténet, MNy.
64:47
- 76/ Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos
összeírása, Budapest, 1920.
- 77/ Makk Ferenc: III. Béla és Bizánc, Századok, 1982.
- 78/ Manga János: Die hochzeitsbräuche der Paloczen una
ihre slowakischen dualogien, Acta Ethnog-
raphica 6:163
- 79/ Martinkó András: A tulajdonnév jelentéstanához /Pais
Emlékkönyv/, Budapest, 1956.
- 80/ Melich János: Nándorfejérvár, Századok, 1916.
- 81/ Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Buda-
pest, 1925-29.
- 82/ Melich János: A Máma helynév, MNy. 35:143
- 83/ Melich János: Brünn nevéről, MNy. 36:6
- 84/ Melich János: A jövevényszavak átvételének módjáról,
MNy. 29:1-10
- 85/ Melich János: Dolgozatok II. /Nyelvtudományi Érteke-
zések 41. szám/
- 86/ Mészöly Gedeon: Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magya-
rázata, Budapest, 1956.
- 87/ Miklosich Ferenc: Magyar nyelvbeli szláv szók, Nyr. 11.
- 88/ Miklosich, Franz: Die Bildung der Slavischen Personen-
und Ortsnamen, Heidelberg, 1927.
- 89/ Milleker Bódog: Délmagyarország középkori földrajza,
Temesvár, 1915.

- 90/ Molnár Erik-Pamlényi Ervin-Székely György /szerk./:
Magyarország története I. Budapest, 1967.
- 91/ Mokány Sándor: Nyelvtudományi Értekezések 105. szám
- 92/ Mokány Sándor: Deszk földrajzi nevei /kézirat/
- 93/ Moór Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel
der Ortsnamen, Szeged, 1936.
- 94/ Moór Elemér: Etimológiai tallózások, Nyr. 60:62
- 95/ Moór Elemér: Szláv eredetű emelkedésnevek alföldi
hely- és dűlőnevekben, Nyr. 61:12-16; Nyr.
62:72
- 96/ Moravcsik Gyula /ford/ Biborbanszületett Konstantin:
A birodalom kormányzása, Budapest, 1950.
- 97/ Németh Gyula: Névtudományi előadások /Nyelvtud. Ért.
70./ Budapest, 1969.
- 98/ Ifj. Németh Gyula: Kangrez, MNy. 36:326-7
- 99/ Ortway Tivadar: Magyarország régi vizrajza a XIII.
század végéig, Budapest, 1882.
- 100/ Pais Dezső: Máma, MNy. 35.
- 101/ Papp Ferenc: A magyar nyelv szóvégmutato szótára,
Budapest, 1969.
- 102/ Penavin Olga: A térszíni formák köznevei Észak-Bács-
kában, Nyr. 92:453
- 103/ Penavin Olga -Matijevics Lajos: Szabadka és környéke
földrajzi neveinek adattára, Ujvidék, 1976.

- 104/ Pesty Frigyes: Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben I. Budapest, 1888.
- 105/ Péter László: Biberés, biberás; Nyr. 96:230
- 106/ Péter Mihály: Orosz történeti nyelvtan I. Hangtan, Budapest, 1969.
- 107/ Püspöki Nagy Péter: Nagymorávia fekvéséről, Valóság, 1978/11.
- 108/ Rásonyi Nagy László: Hidak a Dunán, Budapest, 1981.
- 109/ Reizner János: Szeged története I. Szeged, 1899.
- 110/ Reuter Camillo: Biberés, Nyr. 97:354
- 111/ Reuter Camillo: Ismét Biberésről, Nyr. 99:480
- 112/ Reuter Camillo: Sikota, Nyr. 105:481
- 113/ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti II-III. Zagreb, 1887-1891.
- 114/ Róna-Tas András: A nyelvrokonság, Budapest, 1978.
- 115/ Senga Toru: Morávia bukása és a honfoglaló magyarok, Századok, 1983/2.
- 116/ Simonyi Dezső: A szlávok földvárairól, Századok, 1940.
- 117/ Simonyi Zsigmond: A "-ja, -je" igenévképző szerepe a magyarban, Nyr. 5:145
- 118/ Šišić Nándor: A Nándorfehérvár név jelentéséről, Századok, 1915.

- 119/ Šmilauer, Vladimír: Vodopis starého Slovenska, Praha-Bratislava, 1932.
- 120/ Šmilauer, Vladimír: Příručka slovenské toponomastiky, Praha, 1970.
- 121/ Sonkoly Pál: Az újjáéledt Csaba /in: Tanulmányok Békéscsaba történetéből, Békéscsaba, 1970./
- 122/ Stelczer Á-Vendégh I.: Szlovák-magyar szótár, Budapest, 1973.
- 123/ Szabó József: Szőreg földrajzi nevei /in : Szőreg és népe, Szeged, 1977. 25-47./
- 124/ Szabó József: Kiskundorozsma földrajzi nevei /kézirat/
- 125/ Szabó József: Algyő földrajzi nevei /kézirat/
- 126/ Szabó T. Attila: Dész helynevei, Torda, 1937.
- 127/ Szabó T. Attila: Gyergyói helynevek, Budapest, 1940.
- 128/ Szabó Dénes: Erge /Pais Emlékkönyv/ Budapest, 1956.
- 129/ Szamota István-Zolnai Gyula: Oklevél-szótár, Budapest, 1902-6.
- 130/ Szegfű László: Eretnekség és tirannizmus, Irodalomtörténeti Közlemények, 1968.
- 131/ Szegfű László: Vata népe, Act. Hist. Szeg. 1980.
- 132/ Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története, Budapest, 1900.
- 133/ Szinnyi József: Magyar tájszótár, Budapest, 1893-1901.
- 134/ Thallóczy Lajos: Nagy Lajos és a bolgár bánság, Budapest, 1900. Klny. Századok/

- 135/ H. Tóth Imre: Bevezetés a szláv nyelvtudományba, Budapest, 1947.
- 136/ H. Tóth Imre: Konstantin-Cirill és Metód élete és működése, Budapest, 1981.
- 137/ H. Tóth Imre: A magyar nyelv bolgár-szláv elemeiről, Dissertationes Slavicae, Szeged, 1983.
- 138/ Valló Albert: Tót . jövevénytörzsek, Nyr. 36:563
- 139/ Zolnai Gyula: Helyneveink eredetéhez, Nyelvtudományi Közlemények, 25:89
- 140/ Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye története I. Budapest, 1897.
- 141/ Vigh Károly: A magyarországi szlovákok településének történetéből, Társadalmi Szemle, 1946.
- I42/ Бархударов, С.Г. /гл.ред./: Словарь русского языка XI-XVIII вв. У. М., 1978.
- I43/ Иванов, Вяч.Вс.: Происхождение семантического поля славянских слов, обозначающих дар и обмен. - В кн.: Славянское и балканское языкознание. М., 1975.
- I44/ Иванов, Вяч.Вс.: К восстановлению общебалтийских фрагментов приглагольных сочетаний. В кн.: Славянское и балканское языкознание, М., 1983.
- I45/ Мурзаев, Э.М.: География в названиях, М., 1982.

- I46/ Рот, А.М.: Венгерско-восточнославянские языковые контакты, Будапешт, 1973.
- I47/ Трубачев, О.Н.: /ред./: "Этимология 1967" Проблемы славянских этимологических исследований в связи с общей проблематикой современной этимологии, М., 1969.
- I48/ Фасмер, Макс: Этимологический словарь русского языка, М., 1964.

T é r k é p e k

- 1/ Hátsek Ignác: A magyar szent korona országainak megyei térképei, Budapest, 1880.
- 2/ Jakabffy Lajos: Szeged szabad királyi város határának térképe /1919/.
- 3/ Korabinszky Mátyás: Atlas regni Hungariae /Csongrád vármegye és Csanád vármegye/ Bécs, 1804.
- 4/ Magyarország földrajzinév-tára II. Csongrád megye Budapest, 1979.
- 5/ Mappa Specialis Agrorum Superioris civita Szegedensis, Anni 1778. /Móra Ferenc Múzeum, Szeged/
- 6/ Posner Károly Lajos és Fia: Szeged város és tápéi birtokának területei és mívelés ágai kimutatása, Budapest /dátum nélkül/